Werk

Titel: De Secten der Geeselaers en der Dansers in de Nederlanden tijdens de 14de eeuw (I...

Autor: Frédericq, Paul

PURL: https://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?129323659_0053|log24

Kontakt/Contact

Digizeitschriften e.V.
SUB Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen

info@digizeitschriften.de

DE SECTEN

DER

GEESELAARS EN DER DANSERS

IN DE NEDERLANDEN TIJDENS DE 14DE EEUW

DOOR

Dr PAUL FREDERICQ

HOOGLEERAAR TE GENT

WERKEND LID DER KONINKLIJKE ACADEMIE VAN BELGIË

MET EENE GEKLEURDE PLAAT

(Aan de Klas der Letteren in hare zitting van 12 October 1896 aangeboden.)

INHOUD.

Blz.

EEN WOORD VOORAF 1

INLEIDING. — *De godsdienstige beroeringen in de Nederlanden tijdens de 14de eeuw* . . 3

De 14de eeuw, een tijdvak van crisis voor het Pausdom en van algemeene beroering in het geloof, ook in de Nederlanden.

EERSTE HOOFDSTUK. — *De opkomst van de Secte der Geeselaars in 1349*. 6

De Geeselaars omstreeks het midden der 13de eeuw in Italië, van daar in Duitschland (1260). — De « Zwarte Dood » in 1348-1349. — In 1349 komen de Geeselaars uit Duitschland naar de Nederlanden. — Te Luik en te Doornik. — Bepaalde bedevaartplaatsen te Baudeloo, Mont-Saint-Aubert, Doornik, Londen, enz. — Hun getal. — Kronijk van Ægidius Le Muisit over de Geeselaars te Doornik. — Verbittering tegen de geestelijkheid aldaar. — De Doornikenaars volgen het voorbeeld der vreemde Geeselaars na. — Opsomming der benden, die Doornik bezoeken : 5272 vreemde Geeselaars aldaar tusschen 15 Augustus en begin October 1349, vooral uit Vlaanderen afkomstig. — Jaarlijksche groote processie aldaar (14 September). — Einde der Geeselaarsbeweging te Doornik. — Kleederdracht der Geeselaars. — Hunne optochten. — Hun gezang. — Hunne Nederlandsche en Waalsche liederen. — Hunne oefeningen onder het geeselen. — Hunne verdere levenswijze. — Vrouwen onder hen.

TWEEDE HOOFDSTUK. — *De onderdrukking der eerste Geeselaars (1349-1357) en de tweede opkomst der Secte in 1400* 24

Zedelijke voorschriften der Geeselaars. — Verbetering der openbare zedelijkheid, naar het getuigenis van Le Muisit, Boendale en Froissart. — Geestdrift der bevolking. — Grieven der geestelijkheid tegen de Geeselaars. — Zij staan buiten de Kerk. — Sporen van ketterij in de sermoenen van den Luikschen predikheer, eenen hunner aanvoerders, te Doornik, Valencijn en elders. — Hunne nieuwe practijken. — Hun optreden bij het begraven der dooden. — De geestelijkheid durft de Geeselaars eerst niet vervolgen, doch beschouwt ze als ketters. — Hunne mirakels. — Het reglement der Brugsche Geeselaars. — Het reglement door Le Muisit te Doornik opgeteekend. — De godgeleerden der Parijsche Hoogeschool treden tegen de Geeselaars op bij den Franschen koning en bij paus Clemens VI. — Twee duizend Duitsche Geeselaars te Avignon. — De Nederlander Jan du Fay als gezant der Parijsche godgeleerden te Avignon. — Veroor-

Blz.

deeling der Geeselaars door paus Clemens VI (Avignon, 19 October 1349). — Straffen tegen de geestelijken, die aan de beweging hebben deel genomen. — De bul aan den bisschop van Kamerijk gezonden. — Kastijding der schuldige geestelijken in de Nederlanden. — De Geeselaars uit Frankrijk geweerd door koning Philips VI van Valois. — Zijn edict tegen de Geeselaars van Doornik (15 Februari 1350). — Houding van den Doornikschen magistraat tegenover de Geeselaars der stad : eerst is hij gedwongen meegaande en aanmoedigend te handelen, doch later, zelfs vóór het koninklijk bevel, neemt hij strenge maatregels tegen de Geeselaars (27 October 1349, 19 Februari, 8 Maart en 26 Mei 1350, 28 Maart 1351). — Gelijkaardige handelingen van den magistraat te Deventer, te Leuven, te Mechelen en te Gent (1349-1350). — De secte der Geeselaars leeft nog een tijdje voort. — Synodale statuten van Utrecht tegen de Geeselaars (13 Mei 1355). — Scherp bevel van den aartsbisschop van Keulen (15 April 1353). — Zijn nieuw bevel in 1357. — Het gelijktijdig *Boec van der Wraken* trekt openlijk partij voor de Geeselaars tegen de Kerk. — Tweede Geeselaarsbeweging in 1400. — Te Maastricht, Wezet (Visé) en Tongeren. — Verordening van den Oudburg en van de stadsregeering te Gent tegen die Geeselaars en hunne begunstigers (18 Augustus 1400).

DERDE HOOFDSTUK. — *De Secte der Dansers in 1374* 48

De Dansers komen uit Duitschland naar het Luikerland overgewaaid. — Te Aken in Juli 1374. — Hunne handelingen en liederen. — Verbreiding der Secte in September en October over Maastricht, Tongeren, Luik, Henegouwen en Frankrijk. — Overal vinden zij navolging bij de bevolking. — Kronijk van den Tongerschen deken Radulphus de Rivo over de Dansers te Luik. — Hunne verbittering tegen de zedelooze geestelijken. — Hunne samenzwering te Herstal tegen de geestelijkheid verijdeld. — Zegepraal der seculiere geestelijkheid over den duivel. — Bezwering der duivels in het lichaam der Dansers te Luik. — De priester Lodewijk Loves en anderen verjagen de duivels en houden allerlei gesprekken met hen. — Hetzelfde geschiedt te Aken. — Geval van den kerkbediende in de kerk van het H. Kruis te Luik. — Volledig middeleeuwsch tafereel. — Verdere verbreiding der Dansersbeweging. — De Dansers in Vlaanderen, Brabant en Gelderland. — Optreden der wereldlijke macht tegen de Dansers, bij voorbeeld te Gent. — De beweging houdt op, na een viertal jaren gewoed te hebben.

AANHANGSEL. — Uittreksel uit de onuitgegeven *Cronica episcoporum Leodiensium* over de Dansers 59

Uittreksel uit dezelfde kronijk over de Geeselaars van 1400 62

Audit anno predicto q in die
assumptionis virginis glori
ose venerunt a villa brugen
si circiter .CC. homines :: quasi hora
prandij. Ipsi autem adunauerunt
se in foro et statim rumor magnus
ceperunt compati personis et
penitentie condolere et deo gra
tias reddere super tanta peni
tencia quam grauissimam re
putabant. Remanserunt q
dicti brugenses in ciuitate co

De Geeselaars te Doornik in 1349.

Miniatuur van een H.S. van Gilles Le Muisit
(of Li Muisis), ter Koninklyke Bibliotheek te Brussel.

G. Lavalette, del.t Bruxelles

EEN WOORD VOORAF

In deze verhandeling verwijs ik dikwijls naar de stukken uitgegeven in de twee deelen van mijn *Corpus documentorum Inquisitionis haereticae pravitatis Neerlandicae* [1], dat ik, kortheidshalve, als *Corpus* I en II aanhaal; doch telkens wordt in dat geval ook het boek opgegeven, waarin degenen, die mijn werk niet zouden bezitten, die stukken kunnen aantreffen.

De gekleurde plaat tegenover het titelblad is het fac-simile eener miniatuur der 14de eeuw, voorstellende eenen optocht der Geeselaars met kruis, vaan en waskaarsen te Doornik in 1349. Die schilderachtige afbeelding is te vinden in het HS. 13076-13077 der Koninklijke Bibliotheek van Brussel, bevattende de bekende kronijk van den Doornikschen tijdgenoot Ægidius Li Muisis of Le Muisit [2]. De teekening komt overigens geheel en al overeen met de omstandige beschrijvingen van den kronijkschrijver en werd naar alle waarschijnlijkheid door eenen ooggetuige ter plaats zelve en tijdens de gebeurtenissen vervaardigd.

Op die belangrijke miniatuur werd sedert lang de aandacht der geleerde wereld gevestigd. In hun bekend (*Second*) *Voyage littéraire de deux religieux bénédictins de la Congrégation de Saint-Maur* (Parijs, 1724) hebben Martène en Durand er reeds het volgende (blz. 105) over geschreven : « Nous

1 Gent en 's Gravenhage; I, XL-540 blz., 1889; II, XXIV-412 blz., 1896.

2 Zie E.-C. DE GERLACHE, *Notice sur un manuscrit de li Muisis* (27 blz. in-4° in de *Nouveaux mémoires de l'Académie royale de Belgique*, deel X. Brussel, 1837).

» restâmes deux jours à Tournay fort édifiés de la communauté de Saint-
» Martin... Lorsque nous prîmes congé de Monsieur l'abbé, il eut la bonté
» de nous prester un manuscrit de Gilles de Muits (*sic*), abbé de Saint-Martin
» de Tournay, qui contient l'histoire des Flagellans et ce qui se passa de
» son tems à leur occasion dans le pays. Cet auteur mit à la tête de son
» histoire une vignette où ils sont représentez dans une procession, les
» épaules nuës et le fouët à la main, en la manière qui suit. » (In den tekst volgt eene houtgravuur [1], die op zeer ontrouwe wijze de miniatuur van het handschrift afbeeldt.) Veel getrouwer, doch niet getrouw genoeg, is de lijnteekening op koperers van den Gentschen graveur Ongena in de uitgave van Li Muisis' kronijk, voorkomende bij J.-J. De Smet, *Corpus chronicorum Flandriae,* deel II, tegenover blz. 348 (Brussel, 1841) [2].

Ik dank de Academie voor de bereidwilligheid, waarmede zij mij de toelating gaf om die merkwaardige gekleurde afbeelding bij mijne verhandeling te voegen.

1 In *Le Magasin pittoresque* (17de jaargang, 1849, blz. 360) komt, naar die houtgravuur, een nog gebrekkiger plaatje (omgekeerd van rechts naar links) voor, tot illustratie van een ongeteekend en onbeduidend stuk getiteld *Les Flagellants.*

2 E.-G. FÖRSTEMANN, in zijn belangrijk werk *Die christlichen Geisslergesellschaften* (Halle, 1828, blz. 294, 295), verwijst, onder den titel van *Abbildungen der Geissler (Holzschnitte und Kupferstiche),* naar zes platen, waaronder die van Martène en Durand aan 't hoofd. De vijf overige, in andere werken voorkomende, zijn uit de verbeelding der teekenaars gesproten en bezitten geene waarde. Men zou er eene zevende, ook zonder eenige waarde, kunnen bijvoegen; zij is te vinden in IJSBRAND VAN HAMELSVELD's *Alg. kerkelijke geschiedenis der christenen* (deel XVIII, blz. 306. Haarlem, 1809).

DE SECTEN

DER

GEESELAARS EN DER DANSERS

IN DE NEDERLANDEN TIJDENS DE 14DE EEUW.

INLEIDING.

De godsdienstige beroeringen in de Nederlanden tijdens de 14de eeuw.

De 14de eeuw is een tijd van geweldige crisis geweest voor het Pausdom. Niet zoodra was de vreeselijke strijd tusschen Bonifacius VIII en den Franschen koning Philips IV den Schoone ten nadeele van den H. Stoel afgeloopen, of de pausen verlieten Rome en gingen zich te Avignon vestigen, waar zij gedurende meer dan zeventig jaren, van 1305 tot 1378 [1], in de « Babylonische ballingschap » verbleven; en het einde dier noodlottige verwijdering uit de Eeuwige Stad was dan nog het uitgangspunt van het Groote Schisma, dat veertig jaren (1378-1418) aanhield, tijdens dewelke de Christenheid voortdurend minstens twee vijandige pausen aanschouwen moest, die elkander met al hunne wederzijdsche aanhangers, namelijk al de katholieke volkeren en landen van West-Europa, bij beurten verketterden en banbliksemden.

De Fransche pausen van Avignon hadden het gezag van den H. Stoel in

1 Met eene onderbreking van slechts twee jaren (1367-1369), toen de besluitelooze Urbanus V te Rome kwam verblijven, om weldra naar Avignon terug te keeren.

de oogen van de vijanden en benijders der Fransche kroon reeds krachtig geschokt. Na hen ondermijnden de dubbele vertegenwoordigers van het Pausdom elkander met eene blinde hartstochtelijkheid en brachten hierdoor den invloed en het aanzien van den weleer zoo machtigen H. Vader schier op niets terug.

Dit alles is overbekend; maar men weet niet genoeg, dat de 14de eeuw in geheel West-Europa, en ook in de Nederlanden, een tijdvak is geweest van algemeene beroering in het geloof, en dat de ketterijen alsdan te allen kante weelderig opschoten onder de meest verscheidene vormen. Ook heeft de Kerk, in den loop van de « Eeuw der Artevelden », veel moeilijkheden gehad met de talrijke en steeds afwisselende soorten van Nederlandsche ketters.

Reeds op het einde der 13de eeuw gaat zij haren hardnekkigen strijd aan tegen de verdachte vrije broederschappen der Beggarden en Begijnen; en die strijd duurt, met allerlei tusschenpoozen en wisselvalligheden, meer dan honderd jaren voort [1].

Bij den aanvang der 14de eeuw regelt zij, onder voorwendsel van ketterij, de verschrikkelijke afschaffing en verdelging van de oude en machtige orde der Tempelridders, die ook over onze gewesten verspreid was [2].

Kort na 't eerste vierde der eeuw, neemt de volksopstand der Kerels in Vlaanderen eenigszins eene kettersche richting aan en, na de bloedige onderdrukking dier sociale muiterij, wordt een der hoofdmannen, Jacob Peyt van Winoksbergen, die reeds begraven was, op bevel der bisschoppelijke Inquisitie als ketter uit zijn graf in 1329 opgedolven en zijn gebeente tot pulver verbrand [3].

Omstreeks denzelfden tijd komen Brabant en zelfs andere Nederlandsche gewesten in beroering door toedoen der geheimzinnige ketterin Bloemaerdinne (Zuster Hadewijch) van Brussel [4], gestorven ongeveer in 1336.

1 Zie de stukken daarover in *Corpus* I en II, *passim*.

2 Zie de stukken over de vervolging tegen de Nederlandsche Tempelridders in *Corpus* I, blz. 161-163, en in *Corpus* II, blz. 51-63 en 65-72.

3 Zie de stukken in *Corpus* I, blz. 181-184.

4 Zie de stukken in *Corpus* I, blz. 185-187, en mijne verhandeling *De geheimzinnige ketterin Bloemaerdinne (Zuster Hadewijch) en de secte der « Nuwe » te Brussel in de 14de eeuw*. (VERSLAGEN EN MEDEDEELINGEN DER KON. AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN, Afd. Letterkunde, 3e reeks, deel XII. Amsterdam, 1895.)

Op het einde der eeuw heeft de Kerk te kampen met machtige ketterijen in Holland en Overijssel, en treedt er de beroemde Geert Groote op als dilettant-kettermeester tegen broeder Bartholomaeus en zijne aanhangers in het bisdom Utrecht [1].

En de pauselijke inquisiteurs, die uit Duitschland naar de Nederlanden komen afgezakt, hervatten alsdan de onderbrokene vervolging tegen de verdachte vrije broederschappen, vooral in het geestelijk gebied van den Utrechtschen bisschop [2].

Zelfs groote aanstekelijke kettersche koortsen hebben in die fel bewogene 14de eeuw over de Nederlanden gewoed.

In 1349 waait uit de Rijnlanden de secte der Geeselaars naar de oevers van Maas en Schelde over en loopt er rond als een vuur. Honderden, duizenden onttrekken zich alsdan tijdelijk aan de tucht der Kerk, en slechts met groote krachtinspanning kan deze het volksgemoed van die smetziekte zuiveren; ja, in 1400 komt die geestelijke koorts ten tweeden male in onze gewesten op, maar met verzwakte krachten, en zij wordt alsdan spoedig overwonnen.

Ondertusschen had, in 1374, de verdachte secte der Dansers, eerst de Maasvallei in het Luikerland, en verder een goed deel der Nederlanden in beroering gebracht en zij bedreigde er tijdelijk de Kerk op onrustbarende wijze.

Overal gisting en woeling op godsdienstig gebied, ziedaar het kenmerk van het geestelijk leven der 14de eeuw in onze gewesten, die gelijktijdig werden aangegrepen door de grootsche staatkundige en maatschappelijke koortsen, waarop zich tot hiertoe veel te uitsluitend de aandacht der geschiedenis heeft gevestigd.

1 Zie de stukken in *Corpus* I, blz. 239-249, en W. Moll, *Geert Groote de ketterhamer*, in de *Studiën en Bijdragen op 't gebied der historische theologie*, deel I (1870).

2 Zie de stukken in *Corpus* I, blz. 250-252, en in *Corpus* II, blz. 150-185.

EERSTE HOOFDSTUK.

De opkomst van de secte der Geeselaars in 1349.

Juist in 't midden en juist op het einde der 14de eeuw, schier samenvallend met de pauselijke jubeljaren 1350 en 1400, zien wij in onze gewesten de secte der Geeselaars [1] gedurende eenige maanden aan 't woeden om dan weer spoorloos uit te sterven. Het is als eene voorbijgaande geestelijke smetziekte, die met eene tusschenpoos van stipt vijftig jaren de Nederlanden tweemaal heeft geteisterd [2].

Die godsdienstige opgewondenheid, welke door de Kerk met zeer leede oogen werd aanschouwd en door haar ten slotte met ketterij werd gelijkgesteld, had zich reeds vroeger in andere landen vertoond. In 't midden der 13de eeuw ontstond zij in Italië, dat alsdan door de pest en andere rampen bezocht werd en waar de openbare boetewerken voor doel hadden God's toorn af te wenden. In 1260 sloeg zij uit Italië naar Zuid-Duitschland over, maar heerschte er slechts korten tijd. Toen echter de verschrikkelijke pest of « Zwarte Dood » van 1348-1349 alom door Europa woedde, ontstond er onder de westelijke Christenen eene algemeene woeste beroering, die op veel plaatsen, ook in de Nederlanden, tot de uitmoording der Joden leidde

[1] De Latijnsche kronijken noemen ze *Flagellatores* of *Pœnitentes;* in de Fransche stukken heeten zij *Flagelleurs, Batteurs* of *Penans;* in de Nederlandsche noemt men hen *Geeselaars* of *Cruusbroeders,* naar de kruisen die zij op hunnen hoed en op hun overkleed droegen. In de 16de eeuw zegt MEYERUS : « Qui fratres *Cruciferi* et *Flagellatores* appellabantur. » (*Corpus* I, blz. 198.)

[2] Zie hierover KERVYN DE LETTENHOVE, *Histoire de Flandre* (1ste uitgave), deel III, blz. 353-359; het merkwaardig hoofdstuk : *De Geeselaars en de Dansers,* bij W. MOLL, *Kerkgeschiedenis van Nederland vóór de Hervorming,* deel II, derde stuk, blz. 73-84; HOFFMANN VON FALLERSLEBEN, *Geschichte des deutschen Kirchenliedes bis auf Luthers Zeit,* 3de uitgave (1861), blz. 130 en volg.; en de groote Duitsche werken over de middeleeuwsche kerkgeschiedenis, vooral het doorwrocht artikel van J. ZACHER, in *Ersch und Gruber's Allgemeine Encyklopädie,* deel LVI, blz. 242-258.

en te gelijk eene nieuwe Geeselaarssecte in 't leven riep, welke ten onzent zeer krachtig, doch even kortstondig gebloeid heeft.

De Nederlandsche tijdgenooten [1] zijn er het eens over, dat de Geeselaarsbeweging naar onze streken uit Duitschland oversloeg [2]. Volgens eenen gelijktijdigen kronijkschrijver, monnik van Sint-Truiden in 't Luikerland, verschenen de Duitsche Geeselbroeders in zijn gewest (Haspegouw) omstreeks den dag van Sint Jans-geboorte (24 Juni 1349) [3]. Volgens het

1 De voornaamste bronnen voor de geschiedenis der Nederlandsche Geeselaars, waar wij herhaaldelijk naar verwijzen zullen, zijn de volgende : *Chronicon Ægidii Li Muisis, abbatis S. Martini Tornacensis,* uitgegeven door J.-J. De Smet in zijn *Corpus chronicorum Flandriae,* deel II, blz. 341, 342, 346-361 (*Corpus doc. Inq. Neerl.,* II, blz. 96-110); Jan de Klerk (Boendale), *Brabantsche Yeesten,* uitg. door J.-F. Willems, deel I, blz. 588-593 (*Corpus* I, blz. 194, 195); *Breve chronicon clerici anonymi* (14de eeuw), bij De Smet, deel III, blz. 23 en 26 (*Corpus* II, blz. 120, 121); Roberti de Avesbury, *Historia de mirabilibus gestis Edvardi III,* uitg. door E.-M. Thompson in de *Chronicles and Memorials of Great Britain and Ireland in the Middle Ages,* blz. 407, 408 (*Corpus* II, blz. 121); Jehan le Bel, *Les Vrayes chroniques,* uitg. door Polain, deel I, blz. 203-205 (*Corpus* II, blz. 122, 123); *Gesta abbatum Trudinensium,* bij Pertz, *Monumenta, Scriptores,* deel X, blz. 432 (*Corpus* II, blz. 124); *Continuatio altera Chronici Guillelmi de Nangis,* bij d'Achery, *Spicilegium,* deel III, blz. 111 (*Corpus* II, blz. 125, 126); Radulphi de Rivo, *Gesta pontificum Leodiensium,* bij Chapeauville, deel III, blz. 4, 5 (*Corpus* II, blz. 126); *Het boec van der Wraken,* bij Snellaert, *Nederlandsche gedichten uit de veertiende eeuw,* blz. 469-472 en 477, 478 (*Corpus* II, blz. 126-129); Jehan Froissart, *Chroniques,* uitg. door Kervyn de Lettenhove, deel V, blz. 274-277 (*Corpus* II, blz. 129-131); benevens de verdere chronijken uit de 15de en 16de eeuw, waarvan uittreksels opgenomen zijn in *Corpus* I en II.

2 Le Muisit : In Hongaria, in Alemannia. — Boendale : Uit Oestrike | quamen met groter partien | ende uten lande van Hongherien. — Jehan le Bel : Les gens d'Alemaigne commencèrent. — Froissart : Issirent premièrement d'Alemagne. — *Gesta abbatum Trudinensium :* Ex partibus inferioris Alimaniae egressi. — *Breve chronicon Flandriae :* De superioribus partibus Alemaniae et Hungariae; enz. — Gillis Le Muisit, die te Doornik de Geeselaarsbeweging van 1349 gadesloeg, wist niets van de vroegere bewegingen noch van den oorsprong der secte. Hij zegt te schrijven : Ad notitiam futurorum, quia tale quid nunquam visum fuit a quocumque temporibus praeteritis, scilicet modum facti, modum vestium et qualiter in poenitentia facienda se gerebant. Multa plurima scribebant et dicebant ubi fuit inceptum et pro qua causa; sed nunquam potui super hoc certificari ab aliquo, et propter hoc ego solum illud quod fiebat in Tornaco feci registrare, quia de remotis partibus nexirem dicere veritatem. — De gelijktijdige monnik der abdij van Baudeloo (*Breve chron. Flandriae*) meent ook, dat er zich vóór 1349 nooit Geeselaars vertoond hadden : Penitenciam singularem et nunquam prius visam assumpserunt.

3 Circa nativitatem sancti Johannis intraverunt Hasbaniæ terminos ex partibus inferioris Alimaniae egressi viri flagellatores. (*Gesta abbatum Trudinensium.*)

Gentsche *Memorieboek* zouden de Geeselaars ook reeds in Juni te Gent zijn verschenen [1].

Toen de eerste Duitsche Geeselaars te Luik aankwamen, zich in 't openbaar tot den bloede kastijdende en berijmde liederen ter eere Gods en der Moedermaagd zingende, maakten zij er grooten opgang en vonden er weldra veel navolgers, die hunne Duitsche liederen in 't Waalsch vertaalden [2] en voor de rest hunne handelingen nabootsten, alom in 't Luikerland, in Brabant, in Henegouwen en elders rondtrekkende [3]. Den 29 Augustus 1349 verschenen er, onder de eerste drommen van Geeselaars, die Doornik bezochten, niet minder dan ongeveer honderd tachtig uit Luik [4]. Zij waren aangevoerd door eenen predikheer, die er 's anderendaags, wezende eenen zondag, het Doorniksche volk en de geestelijkheid in beroering bracht door een sermoen over de Geeselaarsbeweging. Van daar trok de Luiksche bende naar Valencijn en naar andere plaatsen, terwijl hun predikheer overal zijne stoute sermoenen verkondigde, zonder dat de vertoornde geestelijkheid hem aandierf uit vrees voor de talrijke menigte, die hem vergezelde.

Eerst in geheel het Luiksch bisdom [5] en daarna in de aanpalende Nederlandsche bisdommen verbreidde zich de secte der Geeselaars met eene verbazende snelheid, niet alleen mannen en vrouwen, edelen en onedelen, maar ook priesters en monniken, ja zonen van hertogen en vorsten [6], meeslepende. Zij liepen in groote benden het land af en schijnen vooral in het hertogdom Brabant en in het graafschap Vlaanderen zeer talrijk te zijn geweest.

[1] Item in dit jaer quam eene secte van Cruusbroers te Ghent in wedemaent ende droughen eene cruce achter ende vooren, ende zy quamen uut Almaengen. (*Memorieboek der stad Ghent*, deel I, blz. 67; *Corpus* II, blz. 136.)

[2] Jehan le Bel, deel I, blz. 204; *Corpus* II, blz. 205 : Et mirent en rommant leurs chansons.

[3] *Ibid.* : Et assemblèrent grande foison de compaignons aultres, et alèrent par le pays de Liège, de Brabant, de Haynau et de plusieurs aultres, contrefaisans les serymonies dessusdites et s'appeloient confrères.

[4] Le Muisit : A Leodio una societas circiter IX^{xx}.

[5] Non solum in episcopatu nostre dyocesis Leodiensis, sed eciam in diversis dyocesibus. (*Gesta abb. Trud.*)

[6] Fueruntque, ut dicebatur, inter eos filii ducum et principum. (*Breve chron. Flandriae.*)

Naar bepaalde bedevaartplaatsen richtten zij gewoonlijk hunne tochten om er hunne openbare geeselingen en andere boetewerken te verrichten. De Vlaamsche abdij van Baudeloo, in 't Land van Waas gelegen, schijnt een dier geliefkoosde bedevaartoorden der Geeselaars te zijn geweest, daar de kronijkschrijver der abdij ons leert, dat in den tijd van een half jaar ruim twee duizend en vijf honderd Geeselaars in zijn klooster vertoefden om er penitentie te doen, er aten en meestendeels den nacht doorbrachten; en dat er op éénen enkelen dag niet minder dan zeven honderd te gelijk vergaderd waren [1]. Van Mont-Saint-Aubert in Henegouwen wordt gezegd, dat er soms op éénen dag tien duizend menschen vergaderd waren met kruisen, vanen en waskaarsen [2]. Een ander tijdgenoot schat het getal der Geeselaars, die zich vooral in Vlaanderen, Henegouwen en Brabant ophielden, omstreeks den Kerstdag van 1349, op achthonderd duizend en meer [3]! Tot in Engeland strekten zij hunne tochten uit. De gelijktijdige kronijkschrijver Robert van Avesbury heeft aangeteekend, dat er omstreeks den Sint-Michielsdag (29 September 1349) meer dan honderd twintig Geeselaars uit Vlaanderen aankwamen, meestal Zeeuwen en Hollanders, om in de Sint-Pauluskerk en andere bedehuizen van Londen hunne boetewerken te verrichten in 't openbaar [4].

Doch vooral naar Doornik, dat alsdan nog onder de Fransche Kroon stond, schijnen de Nederlandsche Geeselaars onzer Zuidelijke gewesten bij voorkeur hunne schreden te hebben gericht. Een vermaard O.-L.-Vrouwebeeld werd aldaar in de hoofdkerk bewaard en te elken jare in September was dat beeld het voorwerp eener plechtige vereering tijdens eene pro-

1 Infra dimidium annum in monasterio de Bodelo bene fuerunt XXVc, qui ibidem fecerunt suam penitenciam et comederunt et quidam pernoctaverunt; fuerunt ibidem una die VIIc. (*Breve Chronicon Flandriae.*)

2 Le Muisit; *Corpus* II, blz. 110.

3 Ils multiplièrent en telle matière que dedens le Noël ensuivant, qui fut l'an mil CCCXLIX, ils furent bien huit cent mil et plus, si comme l'en tenoient fermement; mais se tenoient en Flandres, en Hainault et en Brabant, et y avoit grand foison de grans hommes et gentils. (HS. der Nat. Bibl. van Parijs, *Ancien fonds Colbert*, nr 8298³, aangehaald door Kervyn, *Histoire de Flandre* (eerste uitg.), deel III, blz. 353; *Corpus* II, blz. 118).

4 Plus quam vjm homines, pro majore parte de Selond et Houlond oriundi, per Flandriam venientes Londonias. (Robert van Avesbury.)

cessie, waar Gent en andere steden officieel door eene soort van jaarlijksch gezantschap aan deelnamen. Naar die bekende bloeiende bisschoppelijke stad stroomden onze Geeselaars in talrijke benden toe. Te dien tijde leefde te Doornik, in de Sint-Martensabdij, een gemoedelijke blinde kronijkschrijver, die alles dag voor dag heeft laten opteekenen wat hij hoorde vertellen in zijne omgeving en die ons alzoo het volledigste en schilderachtigste tafereel dier vreemde godsdienstige beroering heeft opgehangen. Het was de bijna tachtigjarige Ægidius of Gillis Le Muisit (of Li Muisis), abt van het bovengemeld klooster. Aan zijn breedsprakig en kleurrijk verhaal [1] ontleenen wij de volgende bijzonderheden.

Te Doornik liepen eerst geruchten over de Geeselaars : hoe zij uit Hongarije en uit Duitschland zich ook over het hertogdom Brabant verspreid hadden en overal, in steden en dorpen, de bevolking aanzetten kwamen om in benden van 200, 300, 500 of meer mannen gedurende drie en dertig dagen en half het land te doortrekken, ter herinnering aan het getal jaren, die de Zaligmaker op aarde verbleef [2], en om zich op hun bloot lichaam te geeselen tot den bloede. Ten slotte bereikten zij Vlaanderen en op den grooten heiligdag van O.-L.-Vrouwehemelvaart (15 Augustus 1349) verschenen de eerste Geeselaars omstreeks het uur van het middagmaal te Doornik. Het waren ongeveer 200 mannen uit Brugge. Zij vergaderden op de Groote Markt en verwekten eene algemeene opschudding onder de bevolking. Aanstonds begonnen zij er hunne boetewerken ten aanschouwe der Doornikenaars, mannen en vrouwen, die in overgroot getal toegesneld waren en God loofden over eene zoo roerende penitentie. 's Anderendaags, wezende eenen zondag, vergaderden de Bruggelingen in de Sint-Martensabdij, geeselden er zich opnieuw en herhaalden 's namiddags dezelfde oefeningen op de Groote Markt.

1 *Chronicon Ægidii Li Muisis, abbatis S. Martini Tornacensis.* Over Le Muisit, zie Prof. H. Pirenne, in de *Biographie nationale,* deel XI (1891), blz. 798-806.

2 Jehan le Bel : A la remembrance de Nostre Seigneur, qui ala par terre prez de trente-deux (*lees :* trois) ans et demy. — *Boec van der Wraken*, III, v. 1955-1960 : Ene penitencie maecten si aldus : | Ghelijc dat God Jhesus Cristus | een half min dan xxxiiij. jaer | op eerdrijc woude leven zwaer, | alsoe menighen dach soe wouden | sij haer penitencie houden.

Den volgenden dinsdag hield het kapittel der hoofdkerk met de monniken en het geheele volk eene processie, die zich naar de Sint-Martensabdij begaf, waar een vroom sermoen werd gepredikt door den minderbroeder Gerardus de Muro; doch, daar hij naliet op 't einde zijner rede voor de Geeselaars te bidden, werd het meerendeel der toehoorders verontwaardigd en gedurende de geheele week was er tegen hem groote verbittering onder het volk. In dezelfde week kwamen nieuwe Geeselaars te Doornik aan : eene groote bende uit Gent, ten getalle van ongeveer 450, eene andere bende van 300 uit Sluis en eene derde van 400 uit Dordrecht in Holland, die allen tweemaal 's daags, nu op de Groote Markt, dan weder op het plein der Sint-Martensabdij, hunne openbare geeselingen volbrachten.

Den 29 Augustus kwam eene bende van 180 Geeselaars uit Luik aan. Zij ook verrichtten hunne geeselingen gedurende twee dagen en waren vergezeld, zooals wij reeds gezegd hebben, van eenen broeder der predikheerenorde, die van het kapittel der hoofdkerk de toelating bekwam om ook in de Sint-Martensabdij een sermoen te houden. Nog nooit zag men te Doornik zooveel volk bijeenstroomen om naar een sermoen te komen luisteren, zoodat het plein der abdij schier te klein was. De Luiksche predikheer hemelde de Geeselaars op en voer hevig tegen de minderbroeders uit, die tegen deze boetewerken gepredikt hadden. Daarenboven verkondigde hij veel verdachte stellingen. Dit alles viel zeer in den smaak der bevolking, die tegen de bedelorden en tegen de geheele geestelijkheid aan 't morren ging.

De deken en het kapittel der hoofdkerk, die het bisdom *sede vacante* regeerden, vergaderden met veel godgeleerden om over dit gevaarlijk sermoen te beraadslagen. Enkele toehoorders uit de geestelijkheid hadden onder het spreken van den predikheer de verdachte punten opgeteekend. De vergadering dorst waarschijnlijk geene maatregels tegen den zoo populairen Luikschen predikheer nemen; maar men liet aankondigen, dat de geestelijkheid met de bevolking eene groote processie zou houden, den volgenden dinsdag, en dat een nieuw sermoen in de Sint-Martensabdij zou plaats hebben. Aldaar predikte allersierlijkst de augustijn Robert, maar het volk was minder talrijk opgekomen dan om den Luikenaar te hooren; en wan-

neer broeder Robert, die ook naliet voor de Geeselaars te bidden, over het sermoen van dien predikheer begon te spreken, zeggende dat hem die last opgedragen was, werd hij door de toehoorders luidop onderbroken, hetgeen tegen alle rede en tegen alle gebruiken was. Men riep hem toe : « Heer, gij zijt slecht ingelicht, de broeder predikheer heeft dat niet gezegd! » En mannen en vrouwen gingen aan 't morren en aan 't schreeuwen, zoodat het stilzwijgen zeer moeilijk kon verkregen worden. Broeder Robert trachtte hen door verzoenende en vredelievende woorden te sussen, maar zij stonden morrend op en zegden onder elkander, dat al zulke dingen het werk der bedelmonniken waren. Den ganschen dag door heerschte er veel verbittering in de stad tegen de bedelorden en de gansche geestelijkheid. Den volgenden zondag had eene nieuwe processie plaats en broeder Robert predikte andermaal in de Sint-Martensabdij, in tegenwoordigheid der regeerders van de stad. Het volk kwam eenigszins tot bedaring.

Ondertusschen was de Luiksche predikheer met zijne bende Geeselaars naar Valencijn getrokken en had er zijne stoute sermoenen herhaald; de geestelijkheid kwam er tegen op, maar men liet hem begaan, omdat men de opgewondenheid vreesde van de menigte, die hem omstuwde. Op verscheidene andere plaatsen predikte hij overigens hetzelfde.

Onderwijl had het voorbeeld der vreemde Geeselaars de Doorniksche bevolking tot navolging aangezet. Er vormde zich eene bende van 565 mannen, die van de regeering de toelating bekwamen om de stad te verlaten voor den tijd van drie en dertig dagen. Omstreeks de dag van Mariageboorte (8 September 1349) waren hunne toebereidselen gedaan. Nadat zij zich voor de eerste maal op de Groote Markt gegeeseld hadden, trokken zij eerst naar Rijsel in Vlaanderen en zij kwamen den 10 October van hunnen tocht te Doornik terug. Daar geeselden zij zich nogmaals op de Groote Markt en gingen 's anderendaags, wezende eenen zondag, naar Mont-Saint-Aubert, één uur ten Noorden van Doornik [1], onderwege hunne

[1] Mont-Saint-Aubert is heden een dorp, gelegen op eenen heuvel, 300 voet hoog, te midden van het omliggende vlakke land. Dien heuvel heet men nu meestal *Mont de la Trinité*. Het is nog heden eene bedevaartplaats.

gewone boetedoeningen in 't gaan en in 't keeren verrichtende. Die Doorniksche Geeselaars hadden bij gemeen overleg vier aanvoerders gekozen : Jonker Jan de Lyaucourt, Jan Mackes, Jan Wauckiers en Jacob de Malda, deze laatste in vervanging van Willem Pestiel en op aandringen van de stadsregeering [1]. Ook gestelijken vergezelden hen op hunnen tocht, namelijk de prior en een monnik der Doorniksche Augustijnen alsmede twee andere seculiere geestelijken, om onderwege biecht te hooren en, zoo noodig, de sacramenten te bedienen. Daarenboven was nog een kanunnik der abdij van Sint-Nicolas-des-Prés, broeder Gillis geheeten, uit eigene beweging medegegaan.

Intusschen kwamen nieuwe benden Geeselaars naar Doornik afgezakt : den 7 September 1349, 50 man uit Damme; den 8 September, 200 uit Edingen (Enghien) in Henegouwen; den 9 September, 160 uit Namen en 150 uit Brugge; den 12 September, 120 uit Tienen in Brabant, 80 uit Sluis en 160 uit Leuven; den dag vóór de groote jaarlijksche Doorniksche processie, 80 uit Nieuwpoort, 52 uit Eekloo in Vlaanderen, 300 in twee benden weeral uit Brugge en 100 weeral uit Damme; den 14 September, dag der processie, 50 uit Kassel in Vlaanderen; den dag daarna, 250 weeral uit Sluis, 100 uit Deinze bij Gent en 60 uit Diksmude; den 20 September, 240 uit Bergen (Mons) in Henegouwen, 300 uit Oudenaarde, 120 uit Genappes in Waalsch-Brabant en 200 uit Rijsel. Den 21 September kwamen de eerste en eenige vrouwen te Doornik aan; zij waren uit Vlaanderen ten getalle van ongeveer 20, geeselden zich als de mannen, maar ontblootten daarbij enkel haren rug [2]. Den volgenden zondag verschenen 200 man uit Maubeuge in Henegouwen en 300 uit Belle (Bailleul) in Vlaanderen; den 3 October, 450 uit Valencijn.

Andere getallen geeft Le Muisit niet op. Als men die alle bijeen telt, komt men tot de slotsom, dat er tusschen den 15 Augustus en de eerste dagen van

[1] LE MUISIT : Et Jacobus de Malda pro Wilhelmo Pestiel, ad preces autem praepositi et gubernatorum civitatis.

[2] LE MUISIT : In die beati Matthei venerunt quaedam mulieres de Flandria, sicut viri facientes, discooperto solum dorso circiter XX.

October 1349, 5272 vreemde Geeselaars de stad Doornik bezocht hebben [1], wel te verstaan indien onze kronijkschrijver geene enkele bende vergeten heeft. Overigens geeft hij schier al die getallen op met de bijvoeging van het voorzichtige *circiter*. Deze vijf duizend twee honderd en oneffen Geeselaars waren in een dertigtal benden naar Doornik afgezakt gekomen, vooral uit het graafschap Vlaanderen. Niet minder dan twaalf verschillende Vlaamsche steden [2] leverden Geeselaars in die Doorniksche tochten, en enkele daaronder zonden herhaaldelijk nieuwe benden : alzoo Brugge tot viermaal, Sluis tot driemaal en Damme tot tweemaal toe. Daar die drie plaatsen dicht bij elkander liggen en te dien tijde als het ware ééne bevolking uitmaakten, aangezien Damme en Sluis de voorhavens der groote handelstad Brugge waren, mag men er uit afleiden, dat het Brugsche ambacht, zooals men die streek noemde, gansch bijzonder door de Geeselaarsbeweging werd aangetast. Uit Brabant kwamen er integendeel niet veel naar Doornik : alleen Tienen, Leuven en Genappes worden vermeld [3]. Ook uit het zoo naburige Henegouwen kwamen er betrekkelijk zeer weinig : alleen uit Edingen, Bergen, Maubeuge en Valencijn. De meeste Henegouwers zullen wellicht naar Mont-Saint-Aubert zijn gegaan. Uit de andere Waalsche gewesten kwamen er slechts uit Luik en Namen, terwijl uit het verre Holland de Dordrechtenaars ten getalle van 400 man onder de eerste drommen verschenen. De talrijkste benden waren die uit Gent en Valencijn, ieder 450 man sterk.

Met buitengewonen luister had intusschen op 14 September de jaarlijksche groote processie te Doornik plaats gehad. Te dier gelegenheid vormde zich

1 Dit is ruim het dubbel van het getal (2500) opgegeven door den *clericus anonymus* voor het bezoeken der abdij van Baudeloo in denzelfden tijd.

2 Het latere *Memorieboek der stad Ghent* (deel I, blz. 68) vermeldt ook Geeselaars te Ieperen : Item dese Geeseleers sijn ghecommen te Ypere. Op eenen rijckxdach sijnder veel honderde ghecommen ende hebben groote geestelijcheyt uytghegeven, alsoo dat se die borghers te gaste genoot hebben. (*Corpus* II, blz. 136.)

3 Dat ook te Brussel Geeselaars waren leert ons eene Brabantsche kronijk, door Piot uitgegeven in zijne *Chroniques de Brabant et de Flandre* (blz. 51), waarin men leest : Item, doen men screef MCCCXLIX, doen gingen die geeseleren te Bruesel. — Waarschijnlijk bezochten de meeste Brabantsche Geeselaars eene andere bedevaartplaats dan Doornik.

eene groep van meer dan 250 man, die boetewerken wilden verrichten naar het voorbeeld der 565 Doornikenaars, die de stad vroeger als uittrekkende Geeselaars hadden verlaten. Dat zij zich onder de leiding van eenen bedelmonnik, broeder Robert, den lector der Augustijnen (waarschijnlijk denzelfden, die het zooveel besproken sermoen destijds had gepredikt), gesteld hadden, bewijst reeds, dat zij niet deelden in den haat tegen de bedelorden, welke zich bij 't opkomen der Geeselaars zoo krachtig onder de Doorniksche bevolking had lucht gegeven. Ook werd hunne kleedij in diervoege geregeld, dat zij van die der Geeselaars gansch verschillend was. Zij geeselden zich, gaande in de processie achter de monniken, de geestelijkheid en den magistraat; en de acht volgende dagen herhaalden zij hunne boetewerken in de straten, telkens na godvruchtig in eene kapel mis te hebben gehoord en na op hunne knieën een *Pater Noster* en een *Ave Maria* gebeden te hebben vóór het beeld van O.-L.-Vrouw in de hoofdkerk. Den tienden dag trokken zij ook naar Mont-Saint-Aubert, na te Doornik mis gehoord te hebben, en keerden heel rustig naar de stad terug. Gedurende drie en dertig dagen herhaalden velen die bedevaart naar dezelfde plaats. Alzoo deden ook velen uit Henegouwen en uit de omliggende gewesten, zoodat ooggetuigen verzekerden, dat er te Mont-Saint-Aubert op éénen zelfden dag meer dan tien duizend menschen aangekomen waren, zooals reeds hooger is vermeld.

Deze gematigde nabootsing der echte Geeselaars, geleid door hunne eerste tegenstanders, de bedelmonniken en de overige geestelijkheid, was de voorbode van de algeheele onderdrukking der woelige secte. Op het einde van 1349 waren de Doorniksche magistraat, de Fransche koning en de paus het eens om de Geeselaars uit te roeien, en in Februari 1350 werden de bevelen dier drie overheden te Doornik afgekondigd. Ten gevolge eener overeenkomst van den bisschop en van 't kapittel met de stadsregeering predikte de pastoor van Sint Piatus in de hoofdkerk vóór de toegestroomde bevolking een plechtig sermoen (dit geschiedde in den loop der tweede week van den Vasten [1]), en te gelijk werd de pauselijke bul tegen de Geeselaars afgekondigd. Zeker verwekte dit nog veel verbittering; maar

1 In 1350 begon de Vasten op 10 Februari (Asschewoensdag).

van dien tijd af verdwenen de Geeselaars uit Doornik, al zij het ook tegen wil en dank [1].

Het kleurrijk en omstandig tafereel van Gillis Le Muisit, waaruit wij de voorgaande schets der Doorniksche gebeurtenissen getrokken hebben, bevat bovendien veel nauwkeurige bijzonderheden over de inrichting en de oefeningen der Geeselaars, die ons zeer te stade komen, aangevuld door enkele aanteekeningen van andere tijdgenooten.

De Geeselaars hadden eene eenvormige dracht aangenomen. Boven hunne gewone kleederen droegen zij eenen overjas met korte mouwen (*colobium*), dien men te Doornik in het Waalsch *cloche* noemde. Vóór en achter was er op dat overkleed een rood kruis aangebracht. Aan den gordel droegen zij hunne afhangende geeselkoorden (in 't Waalsch *scorgies* [2]) met drie knoopen. In iederen knoop staken vier metalen punten in den vorm van een kruis, zoodat de knoopen met hunne stekels aan gerstenaren geleken [3]. Op hun hoofd hadden zij eene sluitende muts (*capucium*) en daarboven eenen hoed (*capillum*), waarop vóór en achter een rood kruis was genaaid. Het gelijktijdig *Boec van der Wraken* zegt : « Een hoyke, als die meneghe weet, | dat was sijn overste cleet ; | enen caproen aenghedaen, | daer op enen velten hoet ghestaen, | daer op ghenayt eene cruce root [4]. » Ter hand droegen zij de roede der boetelingen (*baculus poenitentiarius*).

Wanneer zij in eene stad hunne intrede deden, droeg men vooraan een kruis, vanen en brandende waskaarsen, in grooter of kleiner getal [5]. Zij stapten twee aan twee en trokken zingend voort, ieder in zijne moedertaal, liederen over Jezus en zijne Heilige Moeder met luider stemme aanhef-

1 Le Muisit : Propter quod fuit in populo murmur magnum. — A dicta autem die poenitentes praedicti cum magno murmure inviti cessaverunt.

2 *Scorgies* bij Le Muisit, *estorgies* bij Jehan le Bel, *escorgies* bij Froissart.

3 *Boec van der Wraken*, deel III, v. 1969-1973.

4 *Breve chronicon Flandriae* : Et quilibet habebat flagellum cum tribus coriis ad modum ferule puerorum et in fine cum tribus nodis. Et quilibet nodus fuit transfixus in modum crucis duabus acubus, ita ut acus ad quantitatem seminis hordei protenderent.

5 Le Muisit : Et intrantes in civitatem, portabantur crux, vexilla et cerei torti, secundum posse eorum, aliqui plures, aliqui pauciores. — Jehan le Bel : Et portoient crucifis et confanons et grandes bannières de cendal par manières de processions. — *Breve chronicon Flandriae* : Cruce precedente cum vexillis et candelis. (Zie de gekleurde plaat.)

fende [1]. Te Doornik zongen zij aldus stoetsgewijze, totdat zij in de hoofdkerk het vermaard Mariabeeld bereikt hadden. Daarna begaven zij zich naar de Groote Markt of naar het voorhof der Sint-Martensabdij aldaar. In eene of andere geschikte plaats legden zij hunne schoenen en hunne kleederen af en stelden er bewakers over. Zij behielden hunne mutsen en hoeden en zij gordden zich om de lenden onder den navel een stuk linnen, dat schier op den grond hing, zoodat ze geleken op bakkers vóór hunnen oven [2]. In hunne hand droegen zij hunne geeselkoorden.

Voorafgegaan van kruis, vanen en waskaarsen, vormden zij eenen stoet naar de opene plaats, waar zij zich zouden geeselen, hetgeen zij tweemaal 's daags deden, en driemaal 's vrijdags [3]. Daar schaarden zij zich in eenen kring en herbegonnen hunne geestelijke liederen te zingen, terwijl zij zich op de maat van het gezang bewogen en geeselden [4]. Enkele voorzangers (twee in getal, zegt het *Boec van der Wraken* van de Brabanders, vier zegt Robert van Avesbury, sprekende van de Zeeuwen en Hollanders te Londen) hieven de melodie aan, en de overigen antwoordden in koor [5].

[1] Le Muisit : Cantando secundum suum idioma, Flamingi in flamingo, illi de Brabantia in theutonico et Gallici in gallico. (De Waalsche kronijkschrijver van Doornik beeldt zich in, dat Vlamingen en Brabanders twee verschillende talen spraken.) — Jehan le Bel : Et aloient par les rues deux et deux, chantant haultement chanchons de Dieu et Nostre Dame rimées et dictées. — *Gesta abbatum Trudinensium :* Qui bini et bini processionaliter incedentes cantilenas lamentabiles proferebant.

[2] *Boec van der Wraken,* deel III, v. 1975-1986 : Alsi hare penitencie souden doen, | daden si ute cousen ende scoen | ende haer cleder alghemene, | sonder dat nedercleet allene, | arme ende scouderen naect; | (aldus hadden zijt ghemaect) | ende daer boven daden si an | een wit linnen cleet dan | met menigher ployen ghevouden, | also sijt hebben wouden, | dat hem sloech van den steden | tote op haer voete beneden. — Le Muisit : Ad instar vestimenti furnariorum, quando exercent suum opus.

[3] Jehan le Bel : Deux fois chascun jour. — Robert van Avesbury : Bis in die. — *Boec van der Wraken,* deel III, v. 2035-2038 : Dit daden si, sonder saghe, | twee werf in elken daghe, | ende, iij. werf op ten vridach. | Dit weet ic wel, want ict sach.

[4] Dit doet aan de oefeningen met zang van onze hedendaagsche turners denken.

[5] Le Muisit : Et incipiebant facere circulum, et habebant cantilenam ordinatam secundum suum idioma, quam cantilenam incipiebant cantores ordinati, caeteris una voce respondentibus, et faciebant circulum cantando et respondendo, et cantores et respondentes se verberando. — Robert van Avesbury : Ipsorum quatuor cantantibus in

Volgens Boendale noemden zij dien geeselzang « Onser Vrouwen lof [1] ». In het *Boec van der Wraken* heet het : « In Dietsche hadden si enen sanc, | wel ghemaect, redelijc lanc, | die op Gode riep met ernste groot, | dat Hise hoede vander gadoot » (subiete dood [2]). Froissart zegt, dat zij roerende liederen van de geboorte en van het heilig lijden van Christus zongen [3].

Brokstukken uit die Nederlandsche en Waalsche gezangen onzer Geeselaars zijn tot ons gekomen [4]. Het Nederlandsche is eene Geldersche (?) vertaling van het lied der Duitsche Geeselaars, zooals het ons vollediger is bewaard gebleven bij gelijktijdige kronijkschrijvers der Rijnstreek. En geen wonder : de Geeselaars onzer gewesten konden dat Hoogduitsche lied, dat zij uit den mond der eerst aankomende Rijnlandsche benden hoorden, gemakkelijk en schier woord voor woord in hunne Dietsche moedertaal overzetten. Christus' lijden, Maria's barmhartigheid en het verafschuwen der zonden worden er vooral in bezongen. Van de Waalsche liederen zijn er twee tot ons gekomen. Het eene [5] staat in een Parijsch handschrift met de melding aan 't hoofd : « Item s'ensuit la teneur d'une prière quilz disoient en chantant, quant ils se batoient de leurs escourgies »; het roept de H. Drievuldigheid en Maria aan. Het tweede, in hetzelfde handschrift

idiomate proprio, ceteris omnibus dictis quatuor respondentibus ad modum letaniae a christicolis decantandae. — Gelijktijdige vervolger op Guillaume de Nangis : Circulariter seipsos aculeis affligentes jubilando vocibus altisonis et cantando cantilenas suo ritui aptas et noviter adinventas. — *Boec van der Wraken*, deel III, v. 1999-2002 : Dien songhen si. ij. voren, | dat ment verre mochte horen; | ende sij songhen alle nare, | oft ene litanie ware.

[1] Waer si quamen metter spoet, | songen si alle enen sanc, | die hem gheduerde even lanc | dat si hem met gheeselen sloeghen... | ende dien hieten si Onser Vrouwen lof.

[2] *Boec van der Wraken*, deel III, v. 1995-1998. — In het lied der Nederlandsche Geeselaars komen inderdaad de volgende verzen voor : « Jesus, dor dine wund en rod, | behod uns von den gehen dod ».

[3] Et chantoient, en faisant lors penitences, cançons moult piteuses de la Nativité Nostre-Signeur et de sa sainte souffrance.

[4] Zie *Corpus* II, blz. 136-140, en ons werk, *Onze historische volksliederen van vóór de godsdienstige beroerten der 16de eeuw*, blz. 24-29.

[5] HS. der Nationale Bibliotheek van Parijs, *Ancien fonds Colbert*, nr 8298[3]; afgedrukt bij Leroux de Lincy, *Recueil de chants historiques français*, deel I, blz. 237-240 (1841).

voorkomende [1], begint met eene soort van litanie of lofzang ter eere der Moedermaagd.

Alle drie deze liederen zijn op eenen statigen rythmus gedicht en toonen erhaaldelijk aan, dat zij onder het geeselen werden aangeheven en de gezamenlijke bewegingen der Geeselaars moesten begeleiden en regelen; als bij voorbeeld in het Nederlandsche lied de versregels :

Nu tretet here, wi botsen wille!...
[Treed nu vooruit, wie boeten (zich geeselen) wil!]
Jesus wart gelavet met gallen :
des sole wi *an een cruce vallen.*
Erhevet uch mit uwen armen,
dat sich God over uns erbarme...
Nu slaet u sere
dor Cristus ere;
dor God nu latet de sunde mere.

Of nog duidelijker in het eerste Waalsch lied :

Or avant, entre nous tuit frère,
batons nos charoingnes bien fort...
Ou nom de ce, *batons plus fort...*
Loons Dieu et *batons noz pis...*
Alons, à genoulx par penance
Loons Dieu. *Vos braz estandez,*
et en l'amour de sa souffrance,
Chéons jus en croix à tous lez...
Or tous *à genoulx* sans respit
rechéons en croix sans balance...
Or relevons de bon couraige
et devers le ciel regardons...
Or rebatons nostre char villainne,
Or nous relevons...
Batons noz pis, batons no face,
tendons nos bras de grant vouloir...

[1] Ook bij LEROUX DE LINCY (blz. 240-242) en bij KERVIJN, *Histoire de Flandre,* eerste uitgave, deel III, blz. 354, 355 (*Corpus* II, blz. 139, 140).

Evenals aan het slot van het ander Waalsch lied :

Batons nos chars plaines d'envie,
batons d'orgueil *de plus en plus...*
Enfin de nostre pénitence
nous fault *à genoulx* revenir.
Tous mourrons : c'est la remembrance,
qui nous fait tierce fois chéir.
Jhésu, ainsi comme devant
relevons nous la tierce fois,
et loons Dieu *à nuz genoulx ;*
jointes mains, tenons l'escourgie.
Cremons Dieu, ayons le cuers doulx
et *chantons* à la départie
« Grace Dieu », car elle est en nous.
Prions pour l'humaine lignée.
Baisons la terre, levons nous.

Zooals men uit die liederen ziet, waren hunne oefeningen zeer eigenaardig onder het geeselen. Daar het geestelijk koorgezang geschikt was om drie of vijf rustpunten te hebben, waaronder de Geeselaars zich ten gronde wierpen [1], vielen allen alsdan te gelijk met geheel hun lijf voorover en strekten de armen uit, een kruis met hun lichaam vormende [2]. Zich oprichtende bleven ze geknield en geeselden zich in die houding, dat het bloed over hun lichaam zijpelde [3] en dat de omstuwende menigte tranen van bewondering

1 Le Muisit : Et erat cantilena facta tali modo quod tribus vicibus sternere se debebant. — De *clericus anonymus* der abdij van Baudeloo zegt : *Quinquies* ad terram ceciderunt.

2 Le Muisit : Et quando veniebant ad primum passum, omnes in uno momento toto corpore et pectore se prosternebant et de brachiis et toto corpore crucem faciebant. — *Gesta abbatum Trudinensium :* In terram projectis impetuose corporibus, bracia in modum crucis extendentes supini jacebant. — *Boec van der Wraken,* deel III, v. 2003-2008 : Drie werf soe vielen si | op haer knien (gheloeves mi); | ende telken si met allen | cruuswijs ter eerden vallen, | daer laghen si sonder waen, | tot dat se die sanc hiet opstaen.

3 Li Muisit : Horribile videre praesentibus. — Jehan le Bel : Sique le sanc de leurs espaules couroit aval de tous costez. — Robert van Avesbury : Seipsos cum dictis flagellis in nudo sanguinolento corpore flagellarunt. — Deze Engelsche kronijkschrijver getuigt ook van eene bijzondere oefening der Zeeuwsche en Hollandsche Geeselaars te Londen, die door geen ander tijdgenoot werd aangeteekend, zeggende : Continue, ut praefertur,

en medelijden stortte. Tot driemaal herhaalden zij die gezamenlijke boetewerken, de voorzangers in het midden van den kring staande met de aanvoerders der bende, waaronder natuurlijk de priesters en de monniken, die hen vergezelden. Op het einde dier oefeningen en gezangen knielden zij weeral allen te gelijk en een geestelijke zegde de gebeden (waaronder het *Credo*) voor, zooals dat in de kerken, bij de begrafenissen en bij 't einde der sermoenen gebruikelijk was. Zij bleven op hunne knieën zitten, zoolang de gebeden en vermaningen duurden, hunne openbare biecht sprekende en van den priester de absolutie ontvangende, hetgeen ook de meewarigheid der omstanders verwekte. Ten slotte stonden zij allen op en, onder het aanheffen van lofliederen ter eere van de Heilige Maagd, vóór een Mariabeeld gezongen [1], gingen zij naar de plaats waar hunne kleederen in bewaking waren, en kleedden zij zich weer aan. Al deze oefeningen geschiedden in de opene lucht, zoolang het droog weder bleef; wanneer de regendagen aankwamen, gebeurden ze in kerken, kruisgangen van kloosters en andere overdekte plaatsen.

Daarmede waren hunne boetewerken volbracht. Nu gingen zij allen, rijken en armen, naar de Markt en bleven daar wachtende, totdat iemand

cantantes et ultimo ipsorum sic jacentium inchoando quilibet ultra alium passum faciens cum suo flagello sub se jacentem semel percussit, sicque de uno ad reliquum usque ad completum numerum sic jacentium similem ritum quilibet observavit. — *Boec van der Wraken* : Gheselen hadden si doen maken, | daer scarpe naelden in staken; | daer si hem met sloeghen soe diep, | datter roede bloet uitliep.

1 Le Muisit : Surgebant et cantando de beata Virgine juxta suum idioma ibant ad se revestiendum. Et pluries, antequam revestirentur, ante imaginem beatae Virginis in aliquo loco cantum suum finiebant. — *Boec van der Wraken*, deel III, v. 2009-2034 : Alse iij. werf was ghedaen, | ghingen tharen pape saen, | die in midden die plaetse stoet, | ende vielen hem alle op den voet, | ende hi seide hem tghelove openbaer, | ende si seident alle naer, | ende haer ghemeen biechte met. | Daer na thant, al onghelet, | vielen se allen mettien | daer na ter eerden op hare bloete knien; | ende soe absolveerde hise daer | van al haer sonden claer. | Alse al dit was ghedaen, | ghingen si te haren pape saen | ende namen ij. ende ij. haer vaert | al singhende ter kerken waert, | soe dat ment verre mochte horen, | cruce ende vane altoes voren. | Daer ghinghen si als heelde | voor de moeder Gods beelde, | ende loofden met grooter trouwen | God ende Onser Liever Vrouwen | met dietschen sanghe (als ic versta) | sij ij. vore, alle dander na, | ende riepen God met oetmoede, | dat Hise van der gadoot hoede.

van de bevolking hen kwam te gast noodigen. Met de toelating hunner leiders volgden zij dan hunnen gastheer. De leiders bleven de laatsten, totdat allen uitgenoodigd en vertrokken waren. De bevolking was gretig om die Geeselbroeders te herbergen en vereerde hen als heiligen [1]. Bij het overschrijden des dorpels van hunnen gastheer moesten de Geeselaars vijf *Pater Noster's* en vijf *Ave Maria's* bidden. Andere gebeden waren hun overigens nog opgelegd : bij 't opstaan, evenveel Onze Vaders en Weesgegroeten; vóór het middagmaal, nog zooveel en op hunne knieën; na den eten, nogmaals; en 's avonds, evenzoo. Bij het wasschen hunner handen vóór de eetmalen moesten zij ter aarde knielen. Zonder toelating mochten zij aan tafel niet spreken [2]. Tot de vrouwen mochten zij 't woord niet richten; alleen de oudere hoofdman (*senior*) mocht met de gastvrouw of hare dochter spreken. Van eene vrouw mochten zij niets ontvangen, uitgenomen de oudere hoofdman. Zij mochten op geene pluimen bedden slapen noch zelfs op stroo. De moordenaars en overspelers onder hen moesten afgezonderd op den grond slapen. Bij het verlaten van het huis, waar zij de gastvrijheid hadden ontvangen, baden zij vijf *Pater Noster's* en vijf *Ave Maria's* voor de familie van hunnen gastheer [3]. In dezelfde stad mochten zij niet meer dan eens vernachten.

In de Geeselaarsbeweging speelden de mannen eene gansch overwegende rol. Nochtans waren er ook vrouwen bij. Onder de 5,272 boetelingen, die volgens zijne berekening Doornik bezochten, geeft Le Muisit slechts een twintigtal vrouwen op, die in ééne bende uit Vlaanderen gekomen waren en zich onder het geeselen niet gansch het bovenlijf, maar slechts den rug ontblootten [4]. Boendale zegt evenzoo met een enkel woord, dat ook de vrouwen eindelijk het voorbeeld der mannen wilden volgen : « Ende als die manne dus ghingen, | wouden die wive in ware dinghen | ghelijc den broe-

[1] Jehan le Bel : Et estoit tout honteux qui ne les povoit héberger, car il sembloit a chascun que ilz fussent sainctes gens et que Dieu les avoit envoyé pour donner exemple au commun peuple d'ainsy faire pénitance et rémission des péchiez.

[2] Deze voorschriften deelt Le Muisit mede.

[3] Deze voorschriften komen in het Brugsch reglement voor (zie verder).

[4] Le Muisit, blz. 355 : Sicut viri facientes, discooperto solum dorso.

deren susteren worden [1]. De vervolger op Guillaume de Nangis spreekt integendeel van « *veel* deugdzame en godvruchtige vrouwen », die de boetewerken der Geeselaars verrichtten [2]. De monnik van Baudeloo teekent insgelijks aan, dat eene *menigte* van vrouwen de Geeselaars volgde, dezelfde penitentie volbrengende [3]. De latere kronijkschrijvers der 15de en der 16de eeuw vermelden die vrouwen steeds om eene smet op de Geeselaarsbeweging te werpen [4].

1 *Brabantsche Yeesten,* blz. 593.

2 Nec est praetermittendum, quod multae mulieres honestae et matronae devotae hanc praefatam poenitentiam de flagellis procedentes et cantantes per villas et ecclesias similiter faciebant.

3 Quos etiam sequebatur multitudo mulierum similem penitenciam agentium.

4 Ende hemlieden volghden alle maniere van lodders, putyers, dieve ende mordeneers, roevers ende wievekins van state. (*Kronyk van Vlaenderen* tot 1467, uitg. door de Vlaamsche Bibliophilen, deel I, blz. 221; *Corpus* I, blz. 196.) Zie ook de schier gelijkluidende plaatsen in enkele vijftiendeeuwsche kronijken, bij Jan van Diksmude, bij Meyerus, in het *Memorieboek der stad Ghent,* in de kronijk van Despars, enz. (*Corpus* II, blz. 131-136.)

TWEEDE HOOFDSTUK.

De onderdrukking der eerste Geeselaars (1349-1357) en de tweede opkomst der Secte in 1400.

In lateren tijd gingen de Geeselaars voor eene opgeraapte bende onzedelijke en woeste opstandelingen door. Doch Le Muisit teekende eene reeks artikels der voorschriften op, welke de Geeselaars moesten beloven na te leven om in de Secte opgenomen te worden. Daaronder komen veel louter moreele bepalingen voor, die ver boven het peil der gewone zedelijkheid dier dagen staan, zooals blijkt uit de volgende uittreksels : « Item, recognoscendo, quod omnes sumus ex una materia creati, redempti uno pretio, dotati uno dono, debemus unus alterum fratrem appellare... Item, tu non portabis armaturas nec ibis in bellis pro quocumque, excepto tuo vero Domino... Item tu debes dare elemosynas pauperibus secundum posse tuum... Item, tu te debes obligare ad totam abstinentiam carnis specialiter toto cursu vitae tuae et custodire sancte tuum matrimonium et non jurare in vanum [1]. »

De tijdgenooten zijn het overigens eens om te getuigen, dat de Geeselaars in den beginne eenen grooten en weldadigen invloed op de openbare zedelijkheid uitoefenden. Le Muisit zegt vol bewondering, dat mannen en vrouwen in zulke hooge mate godvruchtiger werden, dat het schier niet te gelooven is. Zij verzaakten aan de wraakroepende weelde, die alsdan in de kleedij heerschte. Godslastering, dobbelspel, onzedige danspartijen, liederlijke liederen, onkuischheid, alle ingewortelde kwaden, hielden op. Oude veeten werden bijgelegd en aartsvijanden verzoenden zich met elkander, naar het voorbeeld hun door de Geeselaars gegeven [2]. Hetzelfde getuigt Boendale : « Dese

[1] Le Muisit : Miro modo et memorabili, viri ac mulieres seculares toto illo tempore in tantam devotionem devenerunt, quod non est facile ad credendum... Et hoc fuit in Tornaco et in diversis locis.

[2] Le Muisit, blz. 352, 359. Nog nooit in gansch zijn leven zag de tachtigjarige abt zooveel rustigheid en zooveel godvruchtigheid op den dag en in den nacht der groote jaarlijksche processie van Doornik, als ten tijde der Geeselaars.

verboden dobbelspel | ende luxurie alsoe wel, | ende si verboden diere eden, | ende versoenden menighe veeden, | diemen niet versoenen en conde [1]. » Op dit laatste punt drukt ook Froissart : « Moult de belles paix se fissent, les penans alant entre les hommes, tant que de cas d'ocisions, lequel estoient avenus et desquels cas en devant on ne pooit venir à paix, mais par le moyen de l'affaire des penans on en venoit à paix [2]. » Ook was de groote meerderheid der bevolking hun zeer genegen, omdat hun optreden zooveel goeds gesticht had, en werden de geestelijken bespot, die de Geeselaars tegenkantten [3]. Vroeger zagen wij reeds tot welke hevige verbittering tegen de monniken en de priesters deze gesteldheid der gemoederen te Doornik een tijdje lang geleid had. Evenzoo in Brabant, te oordeelen naar de stoute woorden van den dichter van *Het Boec van der Wraken* [4].

Van den beginne af waren de meeningen over de Geeselaars zeer verdeeld [5]. Tegenover de geestdriftige volksmassa, had men, aan den anderen kant, de geestelijkheid en het bezadigd en ondervindingrijk gedeelte der bevolking, dat zich hield aan de gehoorzaamheid jegens de Kerk en aan het naleven van hare voorschriften en van geene andere [6]. De eerste grief tegen de Geeselaars was, dat zij, zonder de toestemming der Kerk bekomen noch zelfs gevraagd te hebben, eene nieuwe vrije broederschap hadden opgericht en nieuwe godsdienstoefeningen ingevoerd. Met een paar woorden

1 *Brabantsche Yeesten*, blz. 589.

2 *Chroniques* (KERVIJN), deel V, blz. 476.

3 LE MUISIT : Quia per eorum adventum fuit tanta mutatio mali in bonum, sicut superius est expressum, quod propter hoc homines ecclesiasticos, qui opinionem suam tenebant, saepissime deridebant.

4 Zie verder.

5 LE MUISIT : Et erant opiniones diversae, quia aliqui sanae mentis non laudabant, et alii factum quamplurimum approbabant. — *Breve chronicon Flandriae :* Unde multi murmurabant : quidam enim dicebant quod bonum est, alii non.

6 LE MUISIT : Propter praedicta et alia quae dictabat ratio, viri ecclesiastici et regulares ac homines sanae mentis et periti juxta fidem catholicam opinabantur et tenebant, pro eo quod ecclesia non consenserat et canones prohibebant, factum non erat approbandum. Populus autem, viri et mulieres Scripturas ignorantes, nobiles et ignobiles, factum ultra modum approbabant, maxime in regionibus antedictis. Et sic erat dissensio mirabilis et inanis.

drukt de monnik van Baudeloo zijne afkeuring uit : « Quia sine auctoritate episcoporum vel pape faciebant. » Maar bovendien kwamen de Geeselaars in botsing met de Kerk op het gebied van het geloof en zij werden weldra met de ketters gelijkgesteld.

Le Muisit vertelt ons, hoe te Doornik de eerste sporen van ketterij werden ontdekt in het sermoen van den predikheer, aanvoerder der Luiksche Geeselaars. Deze vergeleek het nu gestorte bloed der boetelingen met dat van Christus, zeggende dat sedert het optreden van den Zaligmaker geen edeler bloed gevloeid had dan dat der Geeselaars; en meer andere verdachte stellingen verkondigde hij, terwijl achterdochtige geestelijken er aanteekeningen over namen, onder zijn sermoen [1]. De ontroering in den schoot der Doorniksche kerk was zoo groot geweest, dat de deken en het kapittel der hoofdkerk, die de bisschoppelijke macht, *sede vacante,* uitoefenden, eene groote vergadering van veel monniken en veel voorname personen bijeenriepen om over het sermoen van den Luikschen predikheer te beraadslagen. Had men de aangehitste menigte niet gevreesd, dan zou men hem zeker in hechtenis genomen hebben om hem door de kettermeesters te laten onderzoeken en vervolgen. Te Valencijn en op andere plaatsen moest de geestelijkheid tegen wil en dank de verdachte sermoenen van den Luikschen predikheer evenzoo ongestraft laten [2].

« Wie zou er aan kunnen twijfelen, — vraagt de gemoedelijke Le

[1] Le Muisit : Multaque alia proposuit errorem tangentia, et hoc scripserunt aliqui qui praesentes assistebant. — Ook op het einde der eeuw nam Geert Groote aldus aanteekeningen gedurende verdachte sermoenen om er later den prediker ter verantwoording voor op te roepen. Zie het geval van broeder Bartholomaeus in het bisdom Utrecht omstreeks 1380. (*Corpus* I.)

[2] Le Muisit : Decanus autem et capitulum qui, sede vacante, erant ordinarii, convocaverunt de religiosis mendicantibus et de peritis pluribus cum illis qui scripserunt verba dicti praedicatoris et cum multis aliis personis discretis et venerandis, examinantes eos super propositis et dictis in praedicatione antedicta a dicto fratre, et super hoc deliberaverunt... Nec est praetermittendum, quod dictus frater Jacobita in villa de Valenchenis similia sicut in Tornaco et ampliora praedicavit; unde quidam clerici scholares post sermonem fecerunt ei opponentes; sed propter societatem cum qua ibat ipsum abire dimiserunt; et hoc scivi a pluribus ibidem praesentibus. Et sic fecit in pluribus locis, sicut invenerunt illi de Tornaco atque sciverunt.

Muisit — dat de Geeselaars eene nieuwe niet goedgekeurde kerkelijke regeling invoerden, aangezien zij hunne bloedige penitentie in kerken, kloosters en andere geestelijke plaatsen volbrachten, waar elk bloedvergieten verboden is? En terwijl de goddelijke diensten en de mis in de kerken werden gedaan, hielden zij daar geene rekening van en oefenden zij er toch hunne storende boetewerken uit [1]. » Al deze groote « nieuwigheden » zijn tegen de leer der Kerk en afschuwelijk om er aan te denken of om ervan te spreken, voegt hij er bij [2]. Van het storen der goddelijke diensten in de hoofdkerk en in de andere kerken van Doornik, kunnen zij door de geestelijkheid niet belet worden, daar men ze niet aandurft uit vrees voor de menigte. Zij stellen zich ook heel stout in de plaats der geestelijkheid, wat het begraven der dooden betreft, en zij verrichten zelve de lijkplechtigheden met kruis en waskaarsen, ja zetten de stervenden aan om hun giften na te laten en niet aan de geestelijken, de godshuizen en den arme, zooals vroeger. Dergelijke ongehoorde dingen en meer andere gebeurden veel te Doornik, getuigt hij verder, in den advent vóór Kerstdag 1349 [3].

[1] LE MUISIT : Et quis dubitet istud esse ritum novum, quia poenitentiam suam in ecclesiis, in monasteriis et locis ecclesiasticis faciebant, ubi de jure approbato non debet fieri quoquo modo sanguinis effusio violenta? Et etiam quando fiebat divinum officium et privatae missae dicebantur in ecclesiis, de hoc non curabant nec ritum suum facere omittebant. — In eene latere vijftiendeeuwsche kronijk wordt den Geeselaars verweten, dat zij in de kerken onder de mis hunnen hoed niet afnamen noch bij het lezen van het Evangelie noch bij de elevatie van den kelk bevattende het lichaam des Heeren : Et ipsi in ecclesiis existentes non faciebant reverentiam ad elevationem corporis Christi nec calicis in missa, quia nec pileum nec capucium amovebant nec flectendo genua idem corpus sanctissimum adorabant. In lectione similiter sancti Evangelii, dum solemniter legebatur in ecclesia, nec pileum nec capucium amovebant. (*Chronicum comitum Flandrensium*, uitgegeven door DE SMET, *Corpus chronicorum Flandriae*, deel I, blz. 226; *Corpus* II, blz. 132.)

[2] LE MUISIT : Qui faciunt tantas novitates et contra-consuetudines approbatas, quod horrendum est cogitare aut dicere.

[3] LE MUISIT : In sabbatis et in festis in cathedrali B. Mariae et in aliis ecclesiis faciunt suum ritum saepe impedientes divina officia; nec a clero possunt super hoc reprehendi, quia propter communitatem non auderent. Et quod plus est, crevit et est novitas mirabilis, quia isti poenitentes mirabile inceperunt. Nam collegia et curati, secundum quod est rationabile et consuetum, ad corpora levanda, portanda et sepelienda accedere non oportet, quia societates poenitentium cum cruce et cereis corpora levant, portant et sepe-

Van zijnen kant vertelt Boendale meer andere gevaarlijke nieuwigheden over de Geeselaars, die hij in Brabant aan het werk zag. Zij verklaarden, dat zij de macht hadden om de bezetenen van den duivel te verlossen en dat zij hierin machtiger waren dan eenig priester. Enkelen beweerden, dat zij met God dronken en aten, dat zij met O. L. Vrouw gesproken hadden, dat zij God met zijne bloedige wonden aanschouwd hadden, die hun bevolen had zich te geeselen. Een ander verklaarde uit de dood te zijn verrezen. Zij vertoonden een zilveren kruis, dat zij zegden door O. L. Vrouw gemaakt te zijn en hun door haar uit den hemel gebracht, enz. « Dus maecten si tvolc al blint, | waer si quamen al omtrint, | met dus ghedanen herisien, | dat tvolc met groten partien | aen hen vielen, waer si quamen. | Dus setten si hem alle te samen | ieghen die papen van der kerken, | te lachteren der papen werken, | ende haers selfs prijsden si sere [1]. » Nog beslister zegt de Luiksche kanunnik Jehan le Bel : « Ilz eussent poeu mettre au derrain saincte Esglise à destruction; et commenchoient jà à destourber le service et les offices de saincte Esglise, et vouloient aucuns maintenir par leur sotie que leurs chansons et leurs serymonies estoient plus dignes que celles de l'Esglise; si que on se doubtoit que celle folie tant se multipliast, qu'elle ne mist au bas l'Esglise et tueroit prestres et clercs pour convoitise d'avoir leurs biens et leurs bénéfices [2]. » De kronijkschrijver van Sint-Truiden noemt hunne boetewerken eene *heretica penitentia* en weet te vertellen, dat hunne secte in Duitschland over den Rijn in het huis eener vrouw door eenige uitgeloopen monniken (*apostate religionis*) was gesticht geworden tot uitroeiing der Kerk en der gansche geestelijkheid [3]. De vervolger op Guillaume de Nangis

liunt, et saepe inducti sunt morientes ut talibus donent sicut solet fieri curatis, capellanis, hospitalibus et pauperibus. Et audeo dicere, quod in adventu ante natale Domini anno praedicto ista et multa alia fiebant in Tornaco. — In latere minder geloofwaardige kronijken vindt men nog andere aanteekeningen van denzelfden aard : Ende zy hilden vele ongheloovichhede : sy en knielden voor thelich sacrament niet, alsment ophief, noch en staken haere capproenen van den hoofde niet ter Evangelie. (*Memorieboek der stad Ghent*, deel I, blz. 68; *Corpus* II, blz. 136.) — Zie ook de twee Vlaamsche kronijken der 15de eeuw, MEYERUS, enz., in *Corpus* I, blz. 196, 198 en 639.

1 *Brabantsche Yeesten*, deel I, blz. 590.

2 *Vrayes chroniques*, blz. 204.

3 *Gesta abbatum Trudinensium*, blz. 432.

legt hun ten laste, dat zij, onder meer andere gevaarlijke ketterijen, verkondigden, dat het bloed der Geeselaars zich met dat van Christus vermengde [1]. Volgens den Tongerschen deken Radulphus de Rivo († 1403) beweerden zij van eenen engel uit den hemel de openbaring te hebben ontvangen, dat zij na eene geeseling van drie en dertig dagen en twaalf uren volkomen waren verlost van hunne zonden als door een tweede doopsel [2]. Een Fransch tijdgenoot [3] spreekt ons daarenboven van eenen eigenhandigen brief, dien de Geeselaars beweerden van Christus in bijzijn van den patriaarch van Jerusalem uit de handen van eenen engel ontvangen te hebben. Daarvan gewaagt ook de paus in de bul, waarbij hij de secte des Geeselaars later veroordeelde. Deze brief was op eene steenen tafel gegrift. De engel legde haar op het altaar van Sint-Pieters te Jerusalem neer, terwijl het volk op de aangezichten viel en *Kyrie eleison* zong. In den brief stond te lezen, dat God voornemens was geweest de wereld te laten vergaan op 10 September, wezende den zondag na Mariageboorte. Maar Hij liet zich door het gesmeek der Heilige Maagd en der engelen vermurwen. De engel zwoer, dat de brief niet van de hand van een schepsel, maar van God alleen was! Mirakels schreef men den Geeselaars ook toe, hetgeen in de oogen der geestelijkheid eene nieuwe grief was [4].

Al deze berichten zijn afkomstig van kronijkschrijvers, die hunne vijandige stemming niet verduiken. Intusschen bezitten wij twee stukken, uitgaande van de Geeselaars zelve, die hunne richting tamelijk goed kenschetsen : namelijk het reglement der Brugsche Geeselaars, door hen aan het Doorniksch kapittel gezonden, wellicht om zich van ketterij te zuiveren [5],

1 D'Achery, *Spicilegium*, deel III, blz. 111.

2 Chapeauville, deel III, blz. 4.

3 Nationale Bibliotheek te Parijs, *Ancien fonds Colbert*, handschrift nr 8298³; aangehaald bij Kervyn, *Histoire de Flandre*, deel III, blz. 353, 354, noot.

4 Le Muisit : Fuitque tanta opinio vulgi, quod in pluribus locis fuisse miracula per eorum poenitentiam affirmabant. — Boendale : Ende seiden, dat si hem naer | van miraculen volghden daer. — Froissart : Et se faisoient li auqun entre deus espaules sanier moult vilainnement, et auqunes sotes femmes avoient drapelés apparilliés et requelloient ce sanc et disoient que c'estoit sanc de miracle.

5 Ista regula Flagellatorum, quam Flagellatores de Brugis miserunt capitulo Tornacensi, sede vacante. (Handschrift der Nationale Bibliotheek te Parijs, *Ancien fonds Colbert*, nr 8298³; aangehaald door Kervyn, *Histoire de Flandre*, deel III, blz. 354.)

alsmede een ander omstandiger reglement, dat Le Muisit uit den mond van eenige hoofdmannen der Secte zegt opgeteekend te hebben. Die voorschriften las men hun voor, eerdat zij in een gezelschap van Geeselaars aangenomen werden, en zij moesten beloven die stipt te onderhouden gedurende hun gansche leven [1]. Die twee reglementen stemmen overigens vrij goed met elkander overeen.

Men kan er geen zweem van ketterij in ontdekken; integendeel straalt onderdanigheid aan de Kerk uit meer dan een punt dier grondregels, als bij voorbeeld : « Item pro juribus sanctae ecclesiae, honore et libertate, fide, doctrina et lege deffendere, tenere et servare, corpus et possessiones exponemus... Item intrantes debent a suo curato petere licentiam et ab ipso crucem recipere [2]. » Beloven de Kerk met lijf en goed te zullen verdedigen, en tot de secte der Geeselaars slechts met de toelating van zijnen pastoor mogen toetreden, kan men rechtgelooviger handelen? Ook, nadat hij al de artikels van het reglement der Geeselaars medegedeeld heeft, verklaart Le Muisit, dat al die voorschriften, bij het eerste zicht (*prima facie*), deugdzaam en godvruchtig zouden schijnen, indien zij ernstig gemeend waren en goed onderhouden werden en — dit is de knoop der zaak — indien onze moeder de heilige Kerk dit alles toegestaan en goedgekeurd had [3].

Hoe onderdanig en rechtgeloovig ook, de Geeselaars hadden het gezag der Kerk miskend door eene godsdienstige vrije broederschap te stichten en aan de Geeselbroeders godsdienstige verplichtingen voor het leven (*toto cursu vitae suae*) op te leggen. In het reglement door Le Muisit opgeteekend lezen wij onder anderen : « Item, non jurare juramenta tangens Domini passionem, nec dicere verba blasphemiae toto cursu vitae suae, in quantum potes [4]. Item, omni die Passionis Dominicae jejunare in escis quadragesi-

[1] Le Muisit : Notum sit omnibus, quod ego intellexi a quibusdam superioribus electis a poenitentiam facientibus, quod intrantes et cum aliis se jungentes promittebant illa quae sequuntur se facere et tenere pro posse suo toto cursu vitae suae. Alias non recipiebantur. Sed intrantibus et promittentibus legebantur.

[2] Le Muisit, blz. 355. Schier gelijkluidend in het Brugsch reglement.

[3] Si sancta mater ecclesia in hoc consensum et auctoritatem adhiberet.

[4] Dit naïef *In quantum potes* bewijst hoe ingeworteld het vloeken en de godslastering alsdan in de Nederlanden moesten zijn.

malibus, in quantum poteris et tu vives; et in die Veneris in Parasceve, ut disciplinabis temetipsum ter solum tam de die quam de nocte, et per tantum spatium quod possis dicere quinquies *Pater noster* et quinquies *Ave Maria*. Item volumus, quod unusquisque sit obligatus ad ponendum habitum suum poenitentialem et scorpiones supra lectum suum, ad retinendum memoriam passionis Domini nostri Jesu Christi. Item, quod omnes se custodiant de esu carnium in die Mercurii. »

Het zelfstandig optreden der Geeselaars zonder zich aan het gezag der geestelijke overheid te onderwerpen en de talrijke afwijkingen van de kerkleer, die hun werden ten laste gelegd, waren een dringend gevaar voor het behoud van het geloof in West-Europa geworden. Daarvoor kon de Kerk de oogen niet sluiten. De Parijsche monnik, die het vervolg op de kronijk van Guillaume de Nangis schreef, bericht ons, dat de godgeleerden der Hoogeschool van Parijs, vermoedelijk reeds in het begin van October, het initiatief tot de onderdrukking der Secte namen, omdat zij tegen God en de instellingen der Kerk alsmede tegen de zaligheid der zielen was gericht [1]. Eene gelijktijdige aanteekening uit een oud register der Parijsche Hoogeschool leert ons, dat de beslissing der godgeleerden later op 3 November 1349 door den rector en de gansche Universiteit werd bekrachtigd [2]. Zij spoorden den Franschen koning tot geweldige maatregels aan en zonden boden aan den paus te Avignon, om hem eerbiedig te verzoeken zijne oppermacht niet ongebruikt te laten, hetgeen het gewenschte doel niet miste [3]. Volgens Le Muisit, die het van eenen geloofwaardigen ooggetuige gehoord had, zouden te Avignon in dien tijd twee duizend Geeselaars

1 Quod nova secta erat contra Deum inchoata et contra formam sanctae matris Ecclesiae et contra salutem animarum omnium ipsorum. (D'Achery, *Spicilegium*, deel III, blz. 111.)

2 Bulaeus, *Historia Universitatis Parisiensis*, deel IV, blz. 314; *Corpus* II, blz. 113, 114. — Bulaeus voegt er bij : « Nullibi autem in commentariis et antiquis codicibus definitionem illam seu decretum reperiri potui contra Flagellatores. » De vervolger op Guillaume de Nangis schijnt integendeel dien tekst onder de oogen te hebben gehad en er de ontleding van te geven.

3 Dominus papa Clemens VI, de hoc fatuo novo ritu per magistros Parisienses, qui ad eum nuntios reverenter miserant, plenarie informatus, cum esset contra jura damnabiliter adinventa, eos Flagellatores sub auctoritate prohibuit et prohiberi fecit. (*Ibid.*)

uit Duitschland aangekomen zijn om door den paus hunne handelingen te laten goedkeuren. Maar 's avonds werd hun onder bedreigingen bevel gegeven te vertrekken; en 's anderendaags gehoorzaamden zij haastig om niet meer terug te keeren [1].

Wat er ook van zij, het was een Nederlander, die te Avignon de hoofdrol speelde bij den paus tĕr gelegenheid van de veroordeeling der Geeselaarssecte. Aan 't hoofd der afvaardiging van de Parijsche Hoogeschool bevond zich de godgeleerde Jan du Fay (Fayta), geboortig van Saint-Amand in Vlaanderen, die in tegenwoordigheid van Clemens VI de Geeselaars met woord en schrift zoo krachtdadig aanviel, dat de paus door hem overtuigd werd en handelend optrad. Jan du Fay had overigens zijn vertrouwen gewonnen en werd door hem met apostolische zendingen gelast naar 't Luikerland en elders. Vervolgens werd hij abt der machtige Sint-Baafsabdij te Gent [2].

Aldus gaf paus Clemens VI zonder dralen gehoor aan de bezwaren der Parijsche Hoogeschool, en den 20 October 1349 richtte hij tot al de aartsbisschoppen en hunne suffraganen eene plechtige bul [3], waarbij hij de Secte der Geeselaars veroordeelde en de kerkprelaten met hare onderdrukking gelastte. De paus zegt gehoord te hebben, dat in het Duitsche Rijk en in de omliggende landen [4] veel duivelsche Geeselaars zijn opgetreden, die

[1] Le Muisit, blz. 353 : Audivi etiam a persona authentica, quod ipse viderat Avinione duo milia talium poenitentium, qui erant de Alamannia; et volebant factum suum et aliorum per papam et curiam approbari. Fuitque eis in vespere nuntiatum, quod recederent, alioquin damnum incurrerent et haberent. Et sic in die crastina et post nullus eorum comparuit.

[2] Contra sectam Flagellatorum missus ante suam promotionem (*als abt van Sint-Baafs*) ab universitate Parisiensi ad dictum Clementem, sermones et actus publicos in eius praesentia solemniter predicavit et exercuit, quorum virtute idem pontifex dictam sectam annihilavit; pluresque alias legationes tam in civitate et diocesi Leodiensi quam alibi auctoritate apostolica concessas ad debitum deduxit effectum. (Sanderus, *Gandavum; Corpus* II, blz. 303.) Kervyn de Lettenhove (*Histoire de Flandre*, deel III, blz. 359) leidt daar, met zijne bekende lichtzinnigheid, uit af, dat Jan du Fay als pauselijk legaat tegen de Geeselaars naar de Nederlanden werd gezonden : « L'abbé de Saint-Bavon, Jean du Fay, fut chargé comme légat du pape de détruire la secte des Flagellants. »

[3] Trithemius, *Annales Hirsaugienses*, deel II, blz. 209-211; *Corpus* I, blz. 199-201.

[4] In partibus regni Germaniae et ei convicinis.

allerlei leugens en dolingen verkondigen tot groote schade van de zaligheid der onnoozele gemeente. Ofschoon er sedert lang geen patriarch meer te Jerusalem aanwezig is, beweren zij, dat onze Zaligmaker aldaar aan dezen patriarch is verschenen en hem zijne voorschriften heeft medegedeeld. Daarop hebben de Geeselaars zich in omzwervende benden ingericht. Zij veroordeelen het leven der andere christenen, stellen er hunne levenswijze boven, verachten de Kerk, dragen zonder toelating hunner kerkelijke overheid een zwart kleed met het kruisteeken vóór en achter er op aangebracht en vormen tegen de wetten der Kerk vergaderingen en broederschappen. Zichzelven schrijven zij verdachte en onredelijke reglementen voor [1]. Zekere monniken, waaronder vooral uit de bedelorden, die het goede voorbeeld zouden moeten geven, sluiten zich bij die verdwaalden aan en leiden ze met henzelven ten afgrond. Dit alles is een smaad voor de goddelijke majesteit en een groot gevaar voor de samenleving. Daarenboven ziet men velen dezer Geeselaars alom de Joden, die de christelijke liefde in bescherming nemen moet, op wreede wijze vervolgen, het bloed der christenen vergieten, de goederen der Kerk en der leeken rooven en meer andere ongeoorloofde daden plegen. Daarom beveelt de paus aan al de kerkprelaten, dat zij, ieder in zijn bisdom, de Secte der Geeselaars onderdrukken zullen en aan al de klerken en leeken verbieden er deel van te maken of hare reglementen na te leven, op straf van de kerkelijke censuur en zelfs van stoffelijke kastijdingen voor degenen, waarover de kerkprelaten de wereldlijke jurisdictie bezitten [2]. Wat de geestelijken betreft, die met hunne predikingen en leiding de onnoozele menigte op een dwaalspoor hebben gebracht, zij zullen in hechtenis worden genomen, welk ook hun rang moge wezen, en zij zullen in de gevangenis worden bewaard, tot zoolang de paus over hun lot zal beschikt hebben. Daartoe zal, zoo noodig, de hulp van den wereldlijken

1 Ordinationes etiam et statuta, quibus utuntur, imo verius abutuntur, propria temeritate fecerunt, erroris suspicione non vacuo et judicio rationis carentia.

2 Contrarium facientes per censuram ecclesiasticam coërcendo necnon eos, in quos temporalem jurisdictionem habetis, per poenas temporales, de quibus expedire videretis, appellatione postposita, compellatis.

arm worden ingeroepen [1]. De oprechte boetvaardigheid, zooals de Kerk haar voorschrijft en aanmoedigt buiten alle verdachte vormen, wordt daarom niet verboden. De aartsbisschoppen [2] zullen aan iederen hunner suffraganen een authentiek en bezegeld afschrift dezer bul zenden, aangezien de paus hun moeilijk het stuk zelf kan doen toekomen.

Ondanks deze moeilijkheid schijnt Clemens VI toch eene uitzondering voor de Nederlandsche bisschoppen gemaakt te hebben, wier geestelijk gebied door de Geeselaars bijzonder werd geteisterd. Toch weten wij door den monnik van Baudeloo, dat de bisschop van Kamerijk rechtstreeks van den paus deze bul ontving, onder dagteekening van den 25 October 1349 [3], d. i. vijf dagen later dan de uitvaardiging der algemeene bul. Met zeer lichte verschillen van redactie zijn de twee stukken eensluidend; maar aan het einde missen wij belangrijke gedeelten. Niet alleen is hier de laatste paragraaf uitgevallen over het zenden van een afschrift aan de suffraganen, hetgeen onvermijdelijk was; maar ook ontbreekt de scherpe paragraaf over het straffen der geestelijken, die met de Geeselaars gezondigd hebben, evenals de paragraaf over het toelaten der boetewerken buiten alle kettersche vormen. Zijn die twee laatste gedeelten wellicht door de nalatigheid van eenen afschrijver eenvoudig weggevallen? In de Nederlanden toch werden de medeplichtige geestelijken niet ongestraft gelaten. Froissart zegt uitdrukkelijk in zijne derde redactie: « Et furent tout bénéficyet et tout clerch, qui esté y avoient, escumenyet, et en convint les pluiseurs aler en court de Romme pour yaus purgier et faire absorre [4]. » En in zijne vierde redactie zegt hij nog omstandiger: « Et furent esquemunyet de lor fait, et par

1 Omnes et singulos, cujuscumque sint ordinis, religionis, praeeminentiae vel status, quos in praemissis vobis constiterit deliquisse, capi faciatis, non obstante quocunque privilegio vel indulto, quod eis in nullo suffragari volumus, tam diu captivos retineatis, donec aliud a nobis acceperitis in mandatis, invocato ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachii saecularis.

2 Onder den datum van 20 October 1349 werd deze bul door den paus gericht tot den aartsbisschop van Keulen en zijne suffraganen (van Luik, Utrecht, enz.). Zie Brom, *Bullarium Trajectense*, deel II, blz. 20.

3 De volledige tekst in het *Breve chronicon Flandriae clerici anonymi*, bij De Smet, *Corpus chronicorum Flandriae*, deel III, blz. 23-26; *Corpus* I, blz. 199-201.

4 *Chroniques*, deel V, blz. 275.

especial le clergiet, qui avoecques euls estoit et sa compagnie, et en furent pluisseur curet, chanonne et capelain, qui lor oppinion tenoient, privet de lor bénéfisce; et qui absolution voloit avoir, il le convenoit aler quérir en Avignon. »

De tijdgenooten zijn het eens om aan te teekenen, dat de Geeselaarsbeweging zich niet over het koninkrijk Frankrijk (buiten het graafschap Vlaanderen) kon uitstrekken, dank aan de doortastende maatregels door koning Philips VI genomen. Hooger reeds zagen wij, dat hij alzoo handelde op aandringen van de godgeleerde faculteit der Parijsche Hoogeschool [1]. De koning had in het gebied van iederen baljuw laten afkondigen, dat men de Geeselaars niet toelaten mocht [2], maar gevangen moest nemen. Het was overigens geene lichte zaak hen uit Frankrijk te weren, daar zij in Henegouwen, in Brabant en in Vlaanderen (dit laatste land stond onder de Fransche kroon) zoo talrijk waren. Een tijdgenoot geeft er de volgende bijzonderheden over : « Et vindrent cette gent en France premièrement de langue thioise, comme de Flandres, de Brabant et de Hennault. Et ne passoient point Lisle, Douay, Bétune, Saint-Omer, Tournay, Arras et ces marches d'environ les frontières de Picardie. Mais assez tost après s'en esmut plusieurs et par plusieurs tourbes de Lisle, de Tournay et des marches d'environ et vindrent en France jusques à Troyes en Champaigne, jusques à Reims et jusques ès marches d'environ. Mais ils ne passèrent plus avant, car le roy de France Philippe si manda par ses lettres que l'en les prenist par tout son royaume, où l'en les trouverroit faisans leurs cérémonies [3]. » De Doorniksche Geeselaars, die ten getalle van 565 uit hunne stad eerst naar Rijsel trokken, waren voornemens in Frankrijk tot aan Soissons te gaan [4];

1 Vervolger op GUILLAUME DE NANGIS : Parisiis autem non venerunt neque ad partes Gallicanas, prohibiti per dominum regem Franciae, qui noluit et hoc fecit de consilio magistrorum in theologia universitatis Parisiensis.

2 LE MUISIT : Et etiam rex Franciae fecit publice proclamare ubique in suis balliviis, quod nullus talium reciperetur.

3 Handschrift der Nationale Bibliotheek van Parijs, *Ancien fonds Colbert*, nr 8298³; aangehaald door KERVYN, *Histoire de Flandre*, deel III, blz. 358, noot.

4 LE MUISIT : Verum est, quod fama fuit, quando exierunt, quod ipsi irent usque ad Suessionem civitatem; sed quare non iverunt et per quae loca aut villas transierunt et ea quae sibi acciderunt, non interest mea scire aut scribere : ipsi Deo et mundo reddant pro se ipsis rationem.

maar zij schijnen daarvan te zijn belet geworden. De Tongersche deken Radulphus de Rivo beweert zelfs, dat de Fransche koning bevolen had die « martelaars des duivels », zooals de Geeselaars in Frankrijk werden geheeten, ter dood te brengen [1].

Binnen de palen der Nederlandsche gewesten bezat alsdan de Fransche koning overigens eene stad met hare omstreken, namelijk Doornik en het Doorniksche, waar de Geeselaars zeer welig tierden, zelfs na de pauselijke veroordeeling van 20 October 1349. Geen wonder dat de koning aldaar tegen hen krachtdadig optrad. Op het stadsarchief van Doornik berust nog heden een afschrift van zijn edict van 15 Februari 1350, uit Parijs gericht tot den magistraat en hem de onderdrukking der secte uitdrukkelijk voorschrijvende [2]. Op het voetspoor van den paus beschouwt koning Philips VI van Valois de Geeselaars eenvoudig als ketters. « Nous avons entendu — zegt hij — que une secte de gens, souz coleur de dévotion et de pénitence controuvée, qui s'appellent batteurs et penans, est eslevée et multipliée en la dicte ville et se multiplie de jour en jour contre l'estact et l'observance de la foy crestienne et du sauvement du peuple crestien; que par leurs faintes simulationz et déceptions plusieurs simples gens, ignorans la sainte escripture et la vraie voie de leur sauvement, sunt déceus en sivent la dicte secte, en grand escande (*schandaal*) du peuple crestien et grand péril de leur sauvement. Et pour ce nostre saint père le Pape et tout le saint Collège de l'église de Romme, en dampnant et reprouvant la dicte secte comme controuvée en détriment de la foy crestienne, contre les commandemenz de nostre sauveur Jhesu Crist et en grand péril des ames du dit peuple, ont mandé que l'on face les dis bateurs et penans cesser dù tout de la dite secte; mes pour ce n'est il mie, qu'il ne s'accroiscent et multiplient cestain jour, dont grand escande et péril pouroit venir à toute la foy crestienne, se remède n'y est mis. » Men ziet het, de koning stelt uitdrukkelijk vast, dat de bul van 20 October 1349 te Doornik volstrekt

[1] Radulphus de Rivo : Philippus Gallorum rex hujusmodi diaboli martyres (sic enim eos Galli vocant) passim per regnum suum ad necem tradi imperavit.

[2] *Corpus* II, blz. 116, 117.

niets had uitgewerkt [1]. Om dit gevaar te keer te gaan, beveelt de koning aan den Doornikschen magistraat, dat hij met de vicarissen-generaal, den deken en het kapittel zou vergaderen om maatregels te nemen tot uitroeiing der veroordeelde secte. Aan de plaatselijke overheden laat de koning de bepaling der straffen tegen hare aanhangers over : « Que doresenavant aucun ne la présume à entrer ne à suivre, en constraignant à cesser et à la délaissier ceulx qui la suivent, par impositions de peines temporelles, par bans, deffenses et autres voies et remèdes telz et si avant comme vous verrés estre expédient et que mestier sera pour cesser du tout la dicte secte, en aidant sur ce à Sainte Église par le bras séculier et par main armée, se mestier est, par tel manière que doresenavant tel erreur ne se multiplie en nostre royaume [2]. »

Doch vóór dit koninklijk bevel was de Doornikscbe magistraat reeds tegen de Geeselaars opgekomen, nadat hij eerst veel bedeesder had gehandeld. Le Muisit heeft ons verteld, hoe de stadsregeering tusschen gekomen was in het aanstellen van de vier hoofdmannen der uittrekkende Geeselaars, hoe zij met de geestelijkheid maatregels beraamd had om het verbitterde volk tot bedaren te brengen en hoe zij ten slotte, in de eerste week van den vasten (14-21 Februari 1350), zich krachtig genoeg gevoelde om de Geeselaarssecte te Doornik te verbieden op straf van levenslange ballingschap [3]. Inderdaad, omstreeks den 8 September, had de magistraat zich in den wil der Doornikscbe Geeselaars moeten schikken en medewerken aan hunnen uittocht (*de licentia eciam gubernatorum*); zelfs de geestelijkheid, goedschiks of anders, was gedwongen geweest enkele priesters en mon-

1 Le Muisit weet ook van dit edict te spreken : Fuit etiam ex parte regis proclamatum, quod omnes cessarent, quia rex eos sectam vocabat in sua littera, et hoc sub poena perditionis corporum et bonorum. — Dit laatste is onnauwkeurig.

2 Die bul was naar alle waarschijnlijkheid zelfs te Doornik nog niet afgekondigd ; zij werd het maar na de afkondiging van het koninklijk edict van 15 Februari 1350 en dan nog verwekte dit *in populo murmur magnum*. (Le Muisit.)

3 Le Muisit : Anno eodem, in prima hebdomada quadragesimae, fuit proclamatum publice in foro ex parte gubernatorum civitatis, quod omnes cessarent a dicta publica poenitentia voluntarie assumpta ; alioquin omnes de caetero facientes ad omnes dies bannirentur.

niken aan te duiden om hen officieel te vergezellen, terwijl er nog een kanunnik als vrijwilliger meeging. Doch anderhalve maand later was de toestand grondig veranderd en begon de magistraat de reeks zijner verordeningen tegen de Geeselaars uit te vaardigen [1]. Den 27 October wordt hun van regeeringswege verboden hunne dooden elders dan op de gewone kerkhoven en met andere dan met de gebruikelijke plechtigheden te begraven. Den 8 December wordt dit verbod herhaald en verscherpt. Gesterkt door 's konings optreden nam weldra de magistraat echt radicale voorzorgen. Den 19 Februari 1350 wordt het geeselen zelf uitdrukkelijk verboden alsmede elke vergadering met kruis, vaan of gezang. Aan allen wordt ook verboden den Geeselaars lokalen of gronden af te staan om er bijeen te komen, dit alles op zware straffen (geldboeten, gevangenschap, levenslange verbanning). Op 8 Maart en 26 Mei herhaalt de magistraat dit afschaffingsbevel en op verbeurte van hun ambt wordt aan de stadsdienaars bevolen de wederspannigen aan te houden en in de gevangenissen te brengen om gestraft te worden. De Geeselaarssecte lag daarmede te Doornik onder en stond er niet meer op; doch geheel uitgeroeid was ze nochtans niet, daar de magistraat, nog een jaar later, op 28 Maart 1351, zijne verordeningen herhalen moest.

Op veel andere plaatsen zal de stadsregeering nagenoeg hebben gehandeld als die van Doornik, eerst lijdelijk toeziend en zelfs gedwongen medewerkend, later beslist verbiedend en onderdrukkend. Eenige vermeldingen in stadsrekeningen en stedelijke archieven laten het ons vooronderstellen [2].

Te Deventer in Overijssel liet de magistraat de klokken feestelijk luiden, toen de Geeselaars dier stad na volbrachten boetetocht terugkeerden [3]. Te Leuven [4] schonk de magistraat aan de eerste Geeselaars, die de stad

[1] *Corpus* II, blz. 112, 113 en 141.

[2] Om dit punt op te helderen, richtte ik mij tot al de archivarissen van Noord- en Zuid-Nederlandsche steden, die rekeningen uit de 14de eeuw bezitten; met de meeste bereidwilligheid werden schier overal opzoekingen gedaan, die meestal zonder uitslag zijn gebleven, maar waarvoor ik hier mijnen besten dank betuig.

[3] Op 4 November 1349 : Item Petro Vigili de compulsatione campanarum in adventu civium Daventriensium cruciferorum de sua peregrinatione per scabinos v. s. viij d. (*De Cameraars-rekeningen van Deventer*, uitg. door J. J. VAN DOORNINCK, deel II, stuk 1, blz. 89.)

[4] *Corpus* II, blz. 114.

bezochten, eene almoes en voor hen werd stroo op de markt gespreid, terwijl een klerk werd gelast over hen officieele brieven op te stellen. En toen de eerste Leuvensche Geeselaars uittrokken, werd hun van stadswege een bode naar Brugge nagezonden. Vijfmaal werd er bij geeselprocessiën aan de geestelijkheid en aan de begijnen op stadskosten wijn geschonken. Aan de Geeselaars van Tienen en Lier, die Leuven bezochten, werd ook van stadswege wijn aangeboden, omdat de Leuvensche Geeselaars in die twee steden door den magistraat ook beschonken waren geworden. Een andere zoete drank, *meede,* werd den schutters op het Raadhuis ingeschonken tijdens het bezoek der Mechelsche Geeselaars. Begon de regeering reeds argwaan te koesteren, daar zij de schutters te wapen riep bij gelegenheid van een Geeselaarsbezoek? Te Mechelen [1] ging het evenzoo. Wijn, bier, brood en stroo werden hun van stadswege gegeven. Aan de Keulsche Geeselaars werd door den magistraat een maaltijd aangeboden. Aan hare eigene Geeselaars zond de stadsregeering brieven en levensmiddelen, terwijl deze zich te Keulen, te Rumpst en te Sluis bevonden, en bij hunnen uittocht schonk zij hun vanen en waskaarsen. Doch later schijnt men vermoedens tegen de secte te hebben opgevat, daar de magistraat op 17 Maart 1350 naar Kamerijk, de stad waar haar bisschop zetelde, twee godgeleerden zond, waaronder den kapelaan van den Brabantschen hertog, om er over de Geeselaars ernstig te raadplegen. Te Gent [2] eindelijk volgden de gebeurtenissen denzelfden loop.

Bij het uittrekken der Gentsche Geeselaars in Augustus 1349 (vermoedelijk naar Doornik, waar Le Muisit omstreeks dien tijd van eene bende van 450 Gentenaars spreekt), kregen zij vanen en kruisen op stadskosten vervaardigd mee, benevens eene groote provisie waskaarsen, en zij waren aangevoerd door twee aanzienlijke hoofdmannen, schepenen van het voorgaande jaar. Wellicht waren deze, als te Doornik, door de regeering zelve aangesteld over de Geeselaars. De stadsrekening betitelt ze immers *onse goede* [3].

1 *Corpus* II, blz. 115.
2 *Corpus* II, blz. 115-118.
3 Of is dit eenvoudig voor het gebruikelijke : *onze goede lieden?*

En toen zij terugkeerden en in de stad hunnen intocht deden, dronken de schepenen wijn op stadskosten en werd de huur van de wagens der Gentsche Geeselaars gedurende drie en dertig dagen uit de stadskas betaald. Maar op het einde des jaars zijn de inzichten van den Gentschen magistraat gansch anders geworden [1]. Eerst worden de nachtelijke geeseltochten verboden. De schepenen wilden waarschijnlijk aan iederen Geeselaar de verantwoordelijkheid zijner daden laten en beletten dat zij in de duisternis der nacht er aan ontsnappen, toen zij in het najaar van 1349 (men zegt niet op welken datum) lieten afkondigen : « Dat alle deghene, die penitentie doen willen, dat sijse doen met ontdecten ende bloten ansichten, so dat men se openbaerlike zien mach, ende neghene penitentie en doen naer de eerste clocke », d. i. na het luiden der eerste avondklok. De straf was eene boet van drie pond.

Eene andere verordening der Gentsche schepenen, ook van einde 1349, schijnt ons gericht tegen de Geeselaars, die weigerden de wapens op te nemen om hunnen krijgsdienst in de stad te verrichten, zich waarschijnlijk steunende op het voorschrift van hun reglement, dat Le Muisit aldus heeft opgeteekend : « Item, tu non portabis armaturas nec ibis in bellis pro quocumque, excepto tuo vero Domino. » Uit dien hoofde hadden zich vermoedelijk eenige Gentsche Geeselaars aan de plichten der gewapende nachtelijke wacht willen onttrekken, daar de magistraat, te gelijk met het eerste bevel, liet weten : « Vort dat al deghene, die men ordinert ende neemt omme te waken ende aweit [2] te doene, dat zij waken ende aweit doen tot den dagen, sijn sij cruusbroeders of hebben zijt gheweist of wat liede het zijn. » De overtreders moesten eene boet van twintig schellingen parisis betalen.

Nadat de veroordeeling der Geeselaars door den paus in Vlaanderen was bekend geworden, traden de Gentsche schepenen, ééne maand eerder dan de Doornikscbe magistraat, met een krachtig verbod op, dat den 6 Januari 1350 werd afgekondigd : « Vort dat niemen van den ghenen, die cruusbroeders of gheselers geweist hebben of meenen te wesene, dat sij vortan

[1] Nap. de Pauw, *De voorgeboden der stad Gent in de 14de eeuw*, blz. 40, 45 en 50; *Corpus* II, blz. 117 en 118.

[2] *Aweit* is het fransche *guet* (wacht).

hem nemmeer en gheselen, ende dies van al tal omberen ende onderdanich zijn den verbode van den helegher kercken. Wie vortan der jeghen dade, ware in L ℔. Vort dat niemen, edel no onedel, buten landen van Vlaendren en vare no en trecke no te lande no te watre. Diet dade, men zoud nemen an sijn lijf ende an sijn goed. » De zeer hooge boet van 50 pond toont aan, dat de Gentsche magistraat zich machtig genoeg voelde om met de Geeselaarssecte kort spel te spelen; en de nog veel scherpere straf (verbeurte van lijf en goed) uitgesproken tegen de Geeselaarstochten buiten Vlaanderen, te lande of te water [hier dacht men wellicht aan de bekende bedevaarten naar Londen (?)], zijn er een nieuw bewijs voor.

Die twee, overigens zeer ongelijke straffen, werden eenige maanden later, in Mei, ineen versmolten tot vijftig jaar ballingschap uit het graafschap Vlaanderen, hetgeen nagenoeg gelijkstond met de verordening der Doorniksche stadsregeering, die de levenslange ballingschap tegen de Geeselaars had uitgesproken. Den 6 Mei 1350 vaardigden inderdaad de Gentsche schepenen hun laatste ons bekend voorgebod in dezer voege uit : « Vort dat niemen van den ghenen, die gheeseleers of cruusbroeders gheweest hebben, no niemen anders, die niet gheweist heeft, vortan penitentie en doen met gheeselne binnen Ghend no der buten. Wiet dade, men zoudene bannen L jaer ute Vlaendren. »

Dat te Gent nog in 't midden van 1350 en, zooals wij hierboven zagen, nog in Maart 1351 te Doornik, zulke maatregels genomen moesten worden tegen het voortleven der door paus en koning verbodene secte, bewijst hoe krachtig de Geeselaarsbeweging was geweest. Boendale getuigt ook, waarschijnlijk meer bepaald voor Brabant, dat de secte er voortleefde tot in 't midden van hetzelfde jaar 1350 : « Ende dit bleef | toter helft, dat men daer nare | screef dertien hondert ende L jare, | int jaer van gracien bekent | onder den sesden paus Clement [1]. »

In den loop der eerstvolgende jaren vinden wij echter nog enkele sporen van het voortbestaan der Geeselaars in onze gewesten, zelfs in die streken waarvan wij tot hiertoe schier niet spreken konden, omdat wij er geene

[1] *Brabantsche Yeesten*, deel I, blz. 593.

gelijktijdige berichten over bezaten. Inderdaad, van de Geeselaars in het bisdom Utrecht hebben wij hierboven niets anders [1] kunnen vermelden, dan dat 400 Dordrechtenaars in Augustus 1349 de stad Doornik bezocht hebben, dat 120 Zeeuwen en Hollanders in September 1349 naar Londen over zee in bedevaart zijn gegaan en dat de klokken te Deventer geluid werden bij den terugkeer der Geeselaars aldaar. Nu vernemen wij, uit een besluit der synodale statuten van den Utrechtschen bisschop Jan van Arkel, uitgevaardigd den 13 Mei 1355, dat deze kerkprelaat het nog noodig achtte om, nagenoeg vijf jaren en half na de pauselijke veroordeeling der secte, aan de geestelijkheid van zijn bisdom, op straf van den kerkelijken ban, te verbieden eenige dooden in de gewijde aard te laten begraven, die in hunne kist zouden liggen met eenen hoed, eene roede of eenig ander kleedingstuk der Geeselaars [2]. Wel een bewijs, dat de secte in het zoo uitgestrekt bisdom Utrecht, dat schier geheel Noord-Nederland omvatte, krachtig gebloeid had en onder de bevolking nog steeds in eere werd gehouden.

Nog slechter was de toestand in het naburig aartsbisdom Keulen, dat zich overigens in de Nederlanden zelve over het land tusschen Maas en Waal en over een gedeelte van 't hertogdom Limburg en aanpalende heerlijkheden uitstrekte. Dit blijkt uit een scherp bevel van aartsbisschop Willem van Gennep, den 15 April 1353 uitgevaardigd en gericht tot de dekens en pastoors van zijn geestelijk gebied [3]. Het stuk draagt den veelbeduidenden

[1] Nochtans vestigde MOLL (*Kerkgeschiedenis*, deel II, 3de stuk, blz. 78) reeds de aandacht op eene verwarde plaats van den zestiendeeuwschen kronijkschrijver Arent toe Boecop, die op het jaar 1312 eene aanteekening plaatst, welke naar alle waarschijnlijkheid op het jaar 1349 moet gebracht worden. Alsdan zouden te Vollenhove in Overijssel ook Geeselaars verschenen zijn : « Doe sinnen daer in 't lant een versamelinghe van vollick ghecoemen, dye men nyet en woste waer sye henne quamen; ende droeghen crussen voer en acter, ende sloghen hem seliven op sommighe tyden und songhen : Doet Godes wordt, loet u sonden. » Die Geeselaars zouden zich te Giethoorn bij Vollenhove gevestigd hebben en van den Utrechtschen bisschop groote voorrechten verkregen hebben. (*Kronijk van Arent toe Boecop*, uitgegeven in het *Codex diplomaticus Neerlandicus* van het Historisch Genootschap van Utrecht, 2de serie, deel V, blz. 235; *Corpus* II, blz. 135.)

[2] VAN HEUSSEN en VAN RIJN, *Batavia Sacra*, deel I, blz. 195; *Corpus* II, blz. 142 : Ne cadavera mortuorum cum pileo, baculo vel alio habitu Flagellatorum ecclesiasticae tradant sepulturae.

[3] HARTZHEIM, *Concilia Germaniae*, deel IV, blz. 471; *Corpus* I, blz. 202 en 203.

titel van : *Processus et mandata contra clericos et religiosos imitatores sectae Flagellatorum.* De aartsbisschop herinnert eerst, dat hij onlangs in eene plechtige synode aan alle geestelijken en monniken, die van de secte der Geeselaars deel hebben gemaakt [1], eene boete heeft opgelegd, waarvan zij zich binnen de maand, op straf van den kerkelijken ban, moesten kwijten. In kerken en kapittels werd deze beslissing van den aartsbisschop openbaar voorgelezen en afgekondigd; doch veel schuldigen hebben er zich niet om bekreund. Daarom beveelt de aartsbisschop aan al de dekens en pastoors, dat zij binnen de veertien dagen hunne onderhoorige geestelijkheid vergaderen zullen om hun het bevel op nieuw voor te lezen. De wederspannigen zullen in den ban geslagen worden en hunne namen met luider stemme in de kerken op alle zon- en feestdagen uitgeroepen worden. De lijst dier namen zal tevens schriftelijk aan den aartsbisschop binnen de veertien dagen worden ingezonden. Dit alles op straf van uit hunne dekenij of pastorij geschorst te worden.

Of dit bevel van den Keulschen prelaat in onze Nederlandsche gewesten van groote toepassing was, weten wij niet; maar zeker is het, dat het stuk ook gericht was tot de dekens en de pastoors van Nijmegen, Limburg, Malmédy en andere Nederlandsche plaatsen in het aartsbisdom Keulen gelegen. Dit was ook het geval met een ander bevel van denzelfden aartsbisschop Willem van Gennep in 1357 uitgevaardigd [2], toen eenige dweepers eene poging in zijn geestelijk gebied aanwendden om de Geeselaarssecte op nieuw in te richten, bewerende dat zij daartoe de toelating van dien kerkvoogd verkregen hadden [3]. Al de schuldigen worden in den grooten kerkelijken ban geslagen, zoo zij zich niet binnen de zeven dagen onderwerpen, en de geestelijkheid wordt aangemaand om ze openbaar in de kerken met de plechtigste pleegvormen aan te klagen. Overal waar de secte hare oefe-

1 Qui de secta Flagellatorum aut ipsorum imitatores aut sectatores exstiterunt.

2 HARTZHEIM, *Concilia Germaniae*, deel IV, blz. 485 en 486.

3 Ad nostrum tamen non absque perturbatione gravi pervenit auditum, quod nonnulli superstitiosi homines et nefandi in hujusmodi detestabilem et damnatum recidivantes errorem, his diebus hujusmodi sectae exercitium intra nostrae jurisdictionis terminos restaurare praesumptione diabolica praesumpserunt, falso confingentes se a nobis super hoc licentiam accepisse.

ningen zou verricht hebben, moeten de goddelijke diensten gedurende drie dagen geschorst worden. Ook de wereldlijke macht wordt opgeroepen om die nieuwe Geeselaars te onderdrukken *manus appositione militaris.*

Deze onverwachte opflikkering van de secte, die men reeds uitgestorven waande, is wel een sprekend bewijs, dat de laatste vonken van den grooten brand der Geeselaars in onze gewesten slechts langzamerhand volkomen uitgedoofd konden geraken.

In de volksletterkunde van den tijd treffen wij daar eene zeer merkwaardige en buitengewoon stoute verklaring over.

Een Brabantsche tijdgenoot, de dichter van het zoo eigenaardig *Boek van der Wraken* [1], in wien men soms ten onrechte niemand minder heeft willen zien dan Jan van Boendale, den hoofdleider van Maerlant's didactische school in de 14de eeuw [2], trekt beslist partij voor de Geeselaars tegen de Kerk : « Al was dese penitencie fel, — zegt hij, — sijn ghevuechde den papen niet wel; | sij waren herde seer contrare, | want niet moghelijc en ware, | dat leke lieden souden | alsulke penitencie houden | met crucen ende vanen met, | die si selve hadden gheset, | sonder der Heiligher Kerken raet. | Dat dochtem wesen quaet; | ende hier omme (des sijt vroet), | so wort so groten evelen moet | van den volke ten papen waert. | Die papen werden soe vervaert, | dat si int leste stille zweghen | ende lieten hen haers willen pleghen, | die welke haet, sonder waen, | niet vergaen en sal so saen. | Hets waer, pause ende kardinale | ende busscope al soe wale | vielen daer jeghen utermaten. | Nochtan en wouden sijs niet laten, | sijn hebbense over ban gedaen, | daer si seer aen hebben mesdaen. »

Zeer juist geeft de dichter hier de hoofdreden op van den tegenstand der Kerk : de Geeselaarsbeweging was buiten haar ontstaan, en dat mocht zij op godsdienstig gebied niet dulden. Krachtiger dan eenig ander tijdgenoot spreekt hij ons van « den groten evelen moet van den volke ten papen

1 *Boec van der Wraken*, deel III, v. 2200-2220; *Corpus* II; blz. 129.

2 Boendale beschouwde integendeel de Geeselaars als gevaarlijke ketters en juichte bij hunne onderdrukking. (Zie *Corpus* I, blz. 194 en 195, uittreksel uit zijne *Brabantsche Yeesten.*)

waert », en dreigend gewaagt hij van dien « haet... (die) niet vergaen en sal so saen » (zoo spoedig). Ook de verslagenheid en den schrik der geestelijken bij den aanvang der beweging, toen « si int leste stille zweghen ende lieten hen haers willen pleghen », teekent hij ons met eene bondige welsprekendheid. En wanneer hij ten slotte de onderdrukking der Geeselaars bij middel van den pauselijken ban aanstipt, komt de wrok van het volk zich met bitterheid uitspreken in zijnen stouten slotregel : « Daer si seer aen hebben mesdaen! » Doch het is niets anders dan eene laatste uiting van onmacht tegenover de veroordeeling van paus, kardinalen en bisschoppen. De zege was aan de Kerk gebleven over de Geeselaars, voor wie de geestelijkheid gedurende eenige maanden het hoofd had moeten bukken.

Eene halve eeuw later flikkerde op nieuw dezelfde secte in de Nederlanden op; doch, zoo wij over de woelingen der eerste Geeselaars vele en uiterst schilderachtige berichten bezitten, voor de tweede beweging zijn zij zeer dungezaaid en onbelangrijk.

Eene enkele gelijktijdige kronijk, de *Chronicon Gemblacense* of *Cronica episcoporum Leodiensium,* later schier letterlijk afgeschreven door den Luikschen monnik Cornelius Zantfliet († c. 1462), gewaagt er eenigszins breedvoerig van. Volgens deze aanteekening [1] kwamen ten jare 1400 de Geeselaars weer op. Eene bende vertoonde zich te Maastricht; en, wanneer de magistraat hen uit de stad wilde werpen, kwam er eene groote beroering onder het volk, dat integendeel die Geeselaars loofde en goedkeurde, zoodat de burgemeesters zelve te gelijk met de meeste tegenstanders der Geeselaars uit Maastricht gebannen werden. Later riep de Luiksche bisschop Jan van Beieren de schuldigen vóór zijne bekende rechtbank van den Ring van het Paleis en zij werden er tot geldboeten veroordeeld. Intusschen waren de Geeselaars te Wezet (Visé) op de Maas ten Noorden van Luik aangekomen, maar zij werden er door den heer van Perwez in de gevangenis geworpen. Te Tongeren sloot men de stadspoorten, om te

[1] *Chronicon Cornelii Zantfliet,* bij MARTÈNE en DURAND, *Veterum scriptorum amplissima collectio,* deel V, blz. 358; *Corpus* II, blz. 189 en 190. — Zie verder in het Aanhangsel.

beletten dat de Geeselaars de bevolking besmetten zouden. Aldus werd de secte ten tweeden male onderdrukt [1].

Een alleenstaande archiefstuk [2], dat tot hiertoe onbenuttigd was gebleven [3], bewijst overigens, dat die tweede geeselziekte zich niet tot het Luikerland heeft beperkt. Den 18 Augustus 1400 lieten de baljuw en de mannen van den Oudburg (het gedeelte der stad Gent, waar de graaf van Vlaanderen een rechtstreeksch gezag op bezat) een scherp voorgebod ten Gravenkasteele uitroepen, om de secte der Geeselaars met hare aanhangers in hun gebied te onderdrukken. Zij zeggen vernomen te hebben, dat sedert korten tijd zekere lieden, zonder de toelating der heilige Kerk, opgerezen zijn, die een genootschap gevormd hebben en vergaderingen houden, waarop zij zich geeselen onder het zingen van liederen « als cruusbroeders; dwelcke es contrarie Gode van Helmelrike, der helegher kercken, den kerstinen gheloeve ende elken goeden menschen in zinen persoen, daar vele beroerten ende onrusten of ghescepen waren te commene, up dat zij niet wederstaen en worden, alzoet behoert ». Daarom gebieden de baljuw en de mannen der kasselrij van den Oudburg, in 's graven naam, dat niemand van hunne onderhoorigen die Geeselaars mag herbergen, spijzen noch laven noch in hun gezelschap treden, op straf van tien jaar ballingschap.

Volgens eene aanteekening achter het stuk geschreven, vaardigden ook de schepenen der stad Gent een schier gelijkluidend voorgebod tegen de Geeselaars ten stadhuize uit : « In dezer selver manieren waest ghedaen up tscepenhuus te Ghend, *mutatis mutandis.* » Ook deze geeselziekte, die zich

1 Met een enkel woord vermeldde W. Moll (*Kerkgeschiedenis*, deel II, 3de stuk, blz. 82) de tweede Geeselaarsbeweging van 1400, zich beroepende op Fisens's *Historia ecclesiae Leodiensis*, II, 157 (1646). Zantfliet's bericht nam kanunnik J. Daris op in zijne *Histoire du diocèse et de la principauté de Liége pendant le XVe siècle*, blz. 39 (1887).

2 Bibliotheek der Hoogeschool te Gent, Handschrift nr 434 : *Traités de paix, etc.*, fol. 68; *Corpus* II, blz. 189.

3 Dankbaar vermeld ik hier, dat op dit stuk der Gentsche Bibliotheek, welk mij, hoe vreemd ook, onbekend was gebleven, mijne aandacht werd gevestigd door den heer A. Van Werveke, leeraar aan de middelbare school te Gent en schrijver der verhandelingen *Le cours de l'Escaut et de la Lys-Durme au moyen âge* (1892) en *De tekst van Vaernewijk betreffende het graf en de grafzerk van Hubrecht van Eyck* (1896).

te zelfder tijd in Italië openbaarde [1], ging aldaar evenals in onze gewesten met eene verschrikkelijke pest gepaard, gelijk in 1349. In het *Memorieboek der stad Ghent* leest men op het jaar 1400.: « Item, in dit jaer was te Ghent groote sterfte ende al Nederlant duere. »

Ziedaar alles wat ons van de tweede Geeselaarsbeweging in de Nederlanden is bekend. Zij schijnt dan ook veel minder beduidend te zijn geweest dan de eerste.

[1] In het Handschrift nr 434 der Gentsche Bibliotheek komt ook (fol. 66-67 verso) een Latijnsche brief van 10 Juli 1399 uit Genua voor, vermoedelijk door eenen Vlaming aan eenen landgenoot geschreven, waarin geestdriftig gesproken wordt over de stichtende en mirakuleuze handelingen der Geeselaars of Kruisbroeders in die stad en in geheel Noorder Italië. Wij lezen er onder anderen : « Die quoque dominica, omnes de congregacione discipline, qui vocantur in flamingo *cruus broeder*, se vadunt per civitatem verberando. » (Fol. 67.)

DERDE HOOFDSTUK.

De Secte der Dansers in 1374.

Tusschen de beide Geeselaarsbewegingen hebben wij in de 14de eeuw nog de verschijning te vermelden van eene gelijkaardige, doch nog vreemdere en ziekelijkere secte, namelijk die der Dansers.

Drie gelijktijdige kronijkschrijvers, Pieter van Herenthals († 1390), monnik van Floreffe bij Namen, de onbekende schrijver der nog onuitgegevene *Cronica episcoporum Leodiensium*, gezegd *Chronicon Gemblacense* [1], en de Tongersche deken Radulphus de Rivo († 1403) vertellen ons tamelijk uitvoerig [2] hoe de Dansers in 1374 uit Duitschland naar het Luikerland oversloegen, er tegen de Kerk en de geestelijkheid eene dreigende houding aannamen, en er ten slotte onderdrukt werden.

Ten tijde van paus Gregorius XI zag men te Aken, op 2 Juli 1374 [3], gedurende de kermis, eene wonderlijke secte van mannen en vrouwen uit Hoog-Duitschland [4] aankomen. Met de Geeselaars hadden zij hunne herkomst reeds gemeen. Halfnaakt, schaamteloos en van den duivel bezeten,

[1] Deze kronijk berust in het HS. nr 3802-7 ter Koninklijke Bibliotheek te Brussel (zie fol. 235 verso-236 verso). Ik dank hare mededeeling aan den heer Eug. Bacha, beambte bij die Bibliotheek (afdeeling der handschriften), en betuig er hem hier mijnen oprechten dank voor. — In het Aanhangsel achteraan vindt men een uittreksel der kronijk over de Dansers.

[2] Petrus de Herenthals, *Vita Gregorii XI*, afgedrukt bij Muratori, *Rerum Italicarum scriptores*, deel III, pars altera, kol. 674 en 675; ook bij Baluze, *Vitae paparum Avenionensium*, deel I, blz. 483; *Corpus* I, blz. 231 en 232; *Radulphi de Rivo, decani Tongrensis, gesta pontificum Leodiensium*, bij Chapeaville, deel III, blz. 19-22; *Corpus* I, blz. 233-235. — Beide zijn verkort samengesmolten in het *Magnum chronicon Belgicum; Corpus* II, blz. 145 en 146.

[3] Mense Julio, ipsa dedicationis ecclesiae Aquensis, quae est altera divisionis apostolorum. (R. de Rivo.)

[4] Ex superioribus Germaniae partibus. (R. de Rivo.) — De partibus Alamanniae. (P. van Herenthals.)

voerden zij, met bloemenkransen op hun hoofd, niet alleen op straten en pleinen, maar ook in huizen en kerken, hand aan hand, hunne wilde dansen uit. Onder het hoog opspringen zongen zij liederen, waarin, volgens de tijdgenooten, duivelsnamen vermeld werden, als *Friskes* en andere [1]. Maar, uit eene Keulsche kronijk blijkt, dat het woord *Frisch, Friskes,* niets anders was dan ons *Frisch op!* daar de Duitsche Dansers in hun lied aldus zongen : « Here sent Johan, so, so, *vrisch* und vro, here sent Johan [2]! » Uitgeput wierpen zij zich nu en dan ter aarde neder [3]. Na aldus gedanst te hebben, werden zij door verschrikkelijke buikpijnen aangegrepen en begonnen vervaarlijk te huilen. Zij schenen te zullen sterven, maar hunne vrienden stelden telkens een einde aan hun lijden door hunnen buik over den navel met linnen banden geweldig te verbinden [4]. De wijze lieden schreven deze duivelsche secte toe aan de diepe onwetendheid aangaande de geloofszaken en de goddelijke voorschriften, die alsdan algemeen was [5];

1 Nomina daemonum hactenus inaudita in carminibus suis usurpabant. (R. DE RIVO.) — Quaedam nomina daemoniorum nominabant, videlicet *Friskes* et similia. (P. VAN HERENTHALS.) — De gelijktijdige versregels, door Pieter van Herenthals als slot zijner aanteekeningen opgenomen, zeggen eenvoudig : « Se unus alteri sociat leviter clamando : | *Frisch, Friskes!* clamat uterque sexus. »

2 *Die Cronica van der hilliger Stat van Coellen,* fol. 277 (Keulen, 1499). — Reeds in het gelijktijdige gedicht (*rigmata*), door Pieter van Herenthals aangehaald, leest men de verzen : « Se unus alteri sociat, leviter clamando : | *Frisch, friskes!* cum gaudio clamat uterque sexus. » (*Corpus* I, blz. 232.) — Ook het vijftiendeeuwsch *Chronicum Belgicum* van JOHANNES A LEYDIS zegt : « Saepius se ipsos animando dicentes : *Frijsch, Frijsch.* » (*Corpus* II, blz. 144.)

3 Deorsum prosternitur. (P. VAN HERENTHALS.) — Post gestus et saltus diversimodos proni labebantur in terram. (ZANTFLIET.)

4 Et in fine hujus chorizationis in tantum circa pectoralia torquebantur, quod nisi mappulis lineis a suis amicis per medium ventris fortiter stringerentur, quasi furiosi clamabant se mori. (P. VAN HERENTHALS.) — Dudum fit ululatus, | Calcato ventre cernitur statim liberatus. (IBID.) — Choreis finitis, eos daemones gravissimis pectoris doloribus cruciabant, ita ut nisi nexibus quibusdam umbilicatim fortiter stringerentur, magnis furiosisque ululatibus se mori proclamarent. (R. DE RIVO.) — Nisi statim funibus et mappis circa ventrem fortissime constricti fuissent, ex impetu tortionum suarum mox crepuissent. (ZANTFLIET.)

5 Causam huiusmodi sectae diabolicae non aliam viri prudentes assignabant causam quam fidei et praeceptorum Dei, quae per id tempus regnabant, crassam ignorantiam. (R. DE RIVO.)

maar het volk schoof de schuld van alles op de priesters, die in ontucht leefden en die, beweerde men, een ongeldig doopsel aan de kinderen toedienden [1].

Gedurende de maanden September en October 1374 groeide die kettersche secte tot veel duizenden aan [2]. Elken dag (*quotidie*) kwamen nieuwe benden Dansers uit Duitschland te Aken aan en trokken van daar naar Maastricht [3], naar Tongeren, naar Herstal [4], naar Luik en naar de aanpalende gewesten [5], tot in Henegouwen en Frankrijk [6]. Overal sleepten zij de bevolking in hunne woede mede, zoodat velen, volkomen gezond van hoofd, plotseling door den duivel werden bezeten en de hand der Dansers aangrepen om met hen rond te springen [7]. Zwervend liepen zij het land rond, breed levende van de opbrengst hunner bedelarij en 's nachts onzedelijke kastijdingen plegende [8]. Zij beweerden Christus te aanschouwen met den hemel vóór hen wijd open staande [9]; zij zegden ook, dat zij onder 't dansen meenden door eenen plas bloed te waden en daarom zoo hoog opsprongen [10]; zij konden niemand

1 Vulgus autem dicebat, quod huiusmodi plaga populo contigisset eo quod populus male baptizatus erat maxime a presbyteris suas tenentibus concubinas. (P. VAN HERENTHALS.) — Non deerant tamen e vulgo, qui in sacerdotes concubinarios culpam rejicerent, quod per eos minus recte pueri baptizarentur. (R. DE RIVO.)

2 Haec secta a mense Septembri in Octobrem (mirum, verum tamen dictu) in multorum millium multitudinem excrevit. (R. DE RIVO.)

3 Unde (Aquis) venerunt Trajectum receperuntque plures Trajectenses egritudinem illam. (*Cronica.*)

4 Postea venerunt Harstallium ad ecclesiam beate Marie Virginis, ubi alique fuerunt sanati et reliquerunt ibi tuellas suas, unde cingebantur, in signum curationis sue ad honorem Domine nostre. (*Cronica.*)

5 Leodij, Trajecti et Tongris et vicinis in partibus. (R. DE RIVO.)

6 Usque Hanoniam seu Franciam. (P. VAN HERENTHALS.)

7 Plurimi sani mentisque compotes extemplo a daemonibus arripiebantur, alijs chorisantibus datis dextris se adiungentes. (R. DE RIVO.)

8 Vagatur loca varia pompose vivendo, | Mendicat necessaria propriis parcendo... | Noctis sub umbraculo ista perpetravit, | Cum naturali baculo subtus se calcavit. (P. VAN HERENTHALS.)

9 Cernit Mariae filium et coelum apertum. (IBID.)

10 Dicebant, quod videbatur eis, quod in hora hujus chorizationis erant in fluvio sanguinis et propterea sic in altum saltabant. (IBID.)

zien weenen, zij wilden geene roode kleederen noch puntige schoenen dulden, zoodat te Luik aan de schoenmakers tijdelijk moest verboden worden zulke puntige schoenen te maken [1]. Over de handelingen der Dansers in deze laatste stad is de kronijk van den Tongerschen deken vooral uitvoerig en schilderachtig; ook de *Cronica episcoporum Leodiensium* geeft belangrijke en stipte aanvullingen.

Te Luik waren de Dansers omstreeks half-September aangekomen [2]. Zij werden er weldra zoo talrijk, dat zij een dreigend gevaar werden voor het geloof en de geestelijkheid, daar zij de sacramenten verachtten, kettersche dolingen aanhingen, in de kerken de goddelijke diensten verstoorden, en met niets dan haat jegens de priesters bezield waren [3]. Op 't einde der maand October, omstreeks Allerheiligen, waren er te Herstal bij Luik eene groote menigte mannen en vrouwen der secte vergaderd, en daar smeedden zij eene samenzwering om Luik op den hoogdag [4] te verrassen, er de prelaten, kanunniken, parochiepastoors en verdere klerken uit te moorden en op de geestelijke goederen de hand te leggen [5]. Maar God verijdelde hun duivelsch plan; de welmeenende burgers brachten hen vóór de priesters, die er in gelukten den duivel uit hun lijf te verjagen, hetgeen tot overgroote beschaming des duivels en tot eer der Luiksche geestelijkheid gebeurde [6]. In stede

1 Spernit videre rubea et personam flentem. (P. VAN HERENTHALS.) — De latere kronijkschrijver CORNELIS ZANTFLIET († c. 1462) licht dit toe als volgt : « Hi praesertim exosos habebant eos, qui vestes rubeas deferebant et calceos rostratos, in tantum ut etiam prohibiti sint sutores huiusmodi calceos cum rostris amodo facere in civitate. » (*Chronicon*, bij MARTÈNE en DURAND, *Amplissima collectio*, deel V, blz. 301; *Corpus* I, blz. 236.)

2 Tandem circa mensem Septembrem Leodium [secta] advenit. (R. DE RIVO.) — Circa festum exaltationis sancte crucis (14 Sept.) venerunt ad Sanctum Leonardum prope Leodium, inde Leodium; et quotidie multiplicabantur, unde multi terrebantur. (*Cronica.*)

3 Ad fidei contraria erigit hec gens mentem... | Clerum habet odio, non curat sacramenta. (P. VAN HERENTHALS.) — Ubicumque siquidem illi subintrabant, ecclesias et suis inconditis clamoribus officium divinum perturbabant. (ZANTFLIET.)

4 In die omnium Sanctorum. (JOH. A LEYDIS; *Corpus* II, blz. 144.)

5 Conciliabulo habito, concluserant Leodium pariter ingredi et praelatos, canonicos, parochos totumque clerum trucidare. (R. DE RIVO.) — Proposuerat vulgus insurgere in clerum eos occidendo et bona eorum diripiendo. (P. VAN HERENTHALS.)

6 Cum magna daemonum confusione et ipsorum sacerdotum gloria. (R. DE RIVO.)

van vernederd uit deze moeilijkheden te komen, trad deze er glansrijk uit [1]. Men had beweerd, dat de schuld der onlusten toe te schrijven was aan het slecht gedrag der ontuchtige priesters en men had de geldigheid van het door hen toegediende doopsel in twijfel getrokken; maar, volgens den Tongerschen deken, wilde God nu duidelijk bewijzen, dat het doopsel der verdorvene priesters even goed is als dat der deugdzame; ja, zelfs wilde God de seculiere geestelijkheid rechtstreeks in hare eer herstellen, daar hij aan haar, en niet aan de kloosterlingen, de macht gaf om den duivel te verjagen [2]. Daarvan verspreidde zich de faam wijd en zijd. Van alle aanpalende plaatsen zond men dan ook naar Luik veel bezetene Dansers, die door de Luiksche priesters van den duivel verlost werden [3]. En God schonk die gunst aan de seculiere geestelijken zonder onderscheid van persoonlijke verdiensten, zoowel aan de geleerde als aan de ongeleerde, aan de goede als aan de verdorvene [4].

Zorgvuldig heeft de Tongersche deken ook geboekt, hoe men bij die duivelsbezweringen te werk is gegaan. Daargelaten het lezen van missen, het houden van sermoenen en het inrichten van groote processiën, welke gewone middels natuurlijk aangewezen waren, maar waar een later kronijkschrijver, de Luiksche monnik Cornelis Zantfliet, alleen van gewaagt [5],

1 Quo viso, cessavit tempestas vulgi taliter, quod clerus multo plus a populo fuit honoratus. (P. VAN HERENTHALS.) — Sacerdotum et cleri Leodiensis longe lateque propagato bono odore. (R. DE RIVO.)

2 Sed, ut non minus valere baptismum improborum quam proborum sacerdotum Deus comprobaret silentiumque calumniatoribus imponeret, saeculares sacerdotes hac gratia donare voluit, ut illi huiusmodi possessos ecclesiae caeremonijs et exorcismis liberarent, quam alijs sacerdotibus religiosis negabat. (R. DE RIVO.)

3 Qua fama longe lateque dispersa, plurimi huius sectae homines ad eundem locum deducti ecclesiae exorcismis e faucibus daemonum liberati sobriae menti restituti fuerunt. (R. DE RIVO.) — Multa daemonia Leodii sunt ejecta; et ab aliis regionibus illuc advehebantur hisdem passionibus vexati et sanabantur continuo. (ZANTFLIET.)

4 In quibus indifferenter idem praestiterunt tum boni tum mali sacerdotes. (R. DE RIVO.) — Insuper et per simplices et parum litteratos sacerdotes ac capellanos. (ZANTFLIET.)

5 Eapropter apud Leodium celebratae sunt missae speciales et processiones solemnes necnon et sermones ad populum. (ZANTFLIET.)

handelt Radulphus de Rivo met blijkbaar welgevallen over de triomfen der seculiere geestelijkheid, waarvan hij zelf lid was.

Vooral in de kapel der H. Maagd Maria, in den kruisgang der hoofdkerk van Sint-Lambertus, geschiedden veel wonderen; maar ook in andere Luiksche kerken, als in die van het H. Kruis, van Sint-Bartholomaeus, van O. L. Vrouw en van Sint-Andries. In de kapel der H. Maagd onderscheidde zich eerst een priester, Lodewijk Loves [1] geheeten, vóór wien men eenige der saamgezworenen van Herstal had gebracht. Hij legde op hunnen hals zijne stool en las hun luidop Sint-Jan's Evangelie : *In principio erat verbum* voor, zoodat hij er terstond een tiental van den duivel verloste. Ook andere gedeelten van het Evangelie, bij voorkeur degene, waarin Christus de duivels verjaagt, werden eveneens met goed gevolg gebruikt. Wanneer de genezing niet gemakkelijk werd verkregen, namen de priesters ook hunne toevlucht tot de gewijde hostie en tot wijwater, dat men den bezetene te drinken gaf of met geweld hem op het hoofd of mond aanbracht, met bijvoeging van allerlei bezweringsformulieren. Nu en dan kwamen de duiveljagers met den booze rechtstreeks in aanraking en vielen hem lastig met allerlei onbescheidene ondervragingen. Alzoo, toen een priester zich in de Sint-Bartholomaeuskerk aangordde om eenen bezetene te belezen, riep de duivel uit diens mond : « Laat mij in rust; ik zal uit eigene beweging weggaan; martel mij niet langer! — Eerst wil ik mij met u wat onderhouden », antwoordde de priester. « Zijt gij alleen? — Wij waren getweeën, maar mijn gezel, die boozer is dan ik, is reeds weg. Wees gerust, ik ook ga weg. Ik word in dit lichaam te sterk gefolterd. Ik beloof u in geen ander christelijk lichaam eene schuilplaats te zullen zoeken. — Maar waarom [2] », hernam de priester,

1 De *Cronica episcoporum Leodiensium* noemt hem Symon Lones.

2 « Cur ergo », inquit sacerdos, « ingredimini corpora huiusmodi vilium et miserarum personarum? — Eramus », inquit, « et divitum et principum corpora ingressuri, et per hos totum clerum Leodio expulsuri, nisi vestris exorcismis et adiurationibus nos migrare coegissetis. » (R. DE RIVO.) — Et coepit haec daemonica pestis vexare in dictis locis et circumvicinis masculos et foeminas *maxime pauperes et levis opinionis* ad magnum omnium terrorem; *pauci clericorum vel divitum* sunt vexati... Cui presbyter : « Quare intrasti cor-

« kiest gij het lichaam van onaanzienlijke en arme lieden uit? — Och! wij stonden op het punt ook de rijken en machtigen te bemeesteren en wilden door hun toedoen de geheele Luiksche geestelijkheid verderven, toen wij door de bezweringen en belezingen tot den aftocht gedwongen werden. » En dat dit gesprek geen lichtzinnig verzinsel is, getuigt de vrome Radulphus de Rivo uitdrukkelijk : « Veel priesters waren er oorgetuigen van, en hebben het mij al verteld », zegt hij in allen ernst [1].

Niet minder wonderlijk was het gebeurde te Aken. Een bezeten meisje was er reeds te vergeefs door enkele priesters onder handen genomen, toen een geestelijke, met name Symon, haar volgenderwijze van den duivel verloste. Na zijn priesterlijk gewaad aangetrokken te hebben, plaatste hij het meisje in een vat vol water, zoodat zij er tot aan den mond in baadde. Dan vroeg Symon aan den duivel, hoelang hij reeds van dat meisje bezit had genomen. « Reeds sedert twee jaar », was het antwoord. Ondervraagd waar hij zich dan schuil gehouden had, toen het meisje haren Paschen had gehouden en de heilige communie ontvangen, antwoordde de duivel, dat hij zich in het topje van de teenen harer voeten had teruggetrokken, zoolang de gewijde hostie niet verteerd was. Hem bevolen zijnde zich uit het lichaam van het meisje te verwijderen, stemde de duivel er in toe, maar hij smeekte de toelating af, om in een nabijgelegen kasteel de wijk te mogen nemen, belovende zich aldaar nuttig te maken door er nacht en dag de wacht te houden tegen de dieven en straatroovers. Gevraagd of hij als waker ook den hoorn kon blazen, antwoordde hij : « Uitstekend! » en, ten einde een proefje zijner talenten te geven, verraste hij al de omstanders door eene luidruchtige fanfare. Ongevoelig aan de muziek, weigerde hem de priester de gevraagde toelating en verbood hem insgelijks in het Bad van Karel den Groote te Aken zijnen intrek te nemen. Zeer ontevreden

pora talium personarum? » Respondit : « Clerici et presbyteres dicunt tot pulchra verba et tot orationes, ut non possemus intrare corpora ipsorum. Si adhuc fuisset expectatum per quindenam vel mensem, nos intrassemus corpora divitum et postea principum, et sic per eos destruxissemus clerum. » (*Magnum Chronicon Belgicum.*)

[1] Haec a quamplurimis presbyteris audita et per eos nobis narrata fuerunt.

vertrok nu de duivel met groot gedruis en gehuil, na uit den mond van het meisje eene zwarte kool gespuwd te hebben. Of hij toch naar 't Bad van Karel den Groote gevlucht was? Waarschijnlijk ja, want kort nadien versmoorden er twee of drie personen, denkelijk door dien duivel verworgd. « Van dien dag af tot op heden », getuigt Radulphus, « bleef het Bad gesloten. » In een ander moeilijk geval gebruikte dezelfde priester Symon met goed gevolg het vasten als middel tot uitdrijving van duivels, gedachtig aan Christus woorden : *Hoc genus daemoniorum non ejicitur nisi in oratione et jejunio.*

In den beginne van de woelingen der Dansers [1] had zich te Luik een ander wonderlijk geval voorgedaan, waarvan het verhaal ons ook door Radulphus en de *Cronica episcoporum Leodiensium* werd bewaard. In de kerk van het H. Kruis aldaar, tijdens de vespers, moest een kerkbediende met het wierookvat in het koor rondgaan. Tot ieder's ontzetting werd hij plotseling van den duivel bezeten. Hij sloeg zijn wierookvat op bespottelijke wijze de lucht in, begon te dansen en liedjes met onbekende woorden te zingen en hij weigerde zich stil te houden. Een behendig priester nam hem daarop in behandeling; maar de bezetene wilde geenszins den Onzen Vader noch het *Credo* opzeggen, roepende : *Credo in diabolum!* Doch, na de gebruikelijke belezingen, werd hij van den duivel verlost en las hij zeer gewillig en met groote vroomheid den *Pater Noster* en het *Credo.*

Dank aan al deze middels, door de Luiksche geestelijkheid aangewend, nam de secte der Dansers allengskens af. Zij had meer dan een jaar lang gewoed, en later nog, gedurende drie a vier jaren, werden nu en dan enkele bezetene Dansers gevat en door de geestelijkheid van den duivel bevrijd [2].

Die middeleeuwsche schilderij, ons door den gemoedelijken Tongerschen deken opgehangen en hier en daar door eene toets uit Pieter van Herenthals

1 In festo sancti Severini (21 Oct.), cum dedicatio esset sancte Crucis Leodii. (*Cronica.*)

2 His alijsque eiusce generis ecclesiasticis remedijs secta haec, quae spatio unius anni plurimum invaluerat, paulatim imminui coepit; et quamvis per tres quatuorve annos subinde quidam huiusmodi daemonum ludibrijs vexari deprehenderentur, tamen sacerdotum precibus et exorcismis perfacile ejiciebantur. (R. DE RIVO.)

of de *Cronica* of Zantfliet of het *Magnum Chronicum Belgicum* aangevuld, is waarlijk volledig. De diepe onwetendheid (*crassa ignorantia*) van het gemeene volk in alle godsdienstige zaken [1], de verregaande onzedelijkheid der priesters, die aan de deugdelijkheid der door hen bediende sacramenten twijfelen doet, het naïef geloof in God's tusschenkomst tot bescherming dier onwaardige seculiere geestelijkheid, de slecht onderdrukte naijver van deken Radulphus tegen de monniken, de woestheid der zeden, de duivelsbelezing in vollen bloei, met geloofwaardige oorgetuigen, die potsierlijke gesprekken aanhooren met uitgejaagde duivels gemoedelijk gehouden, de uitspattingen der geestelijke en lichamelijke smetziekte, die zich van lijf en ziel meester maakt en de samenleving met de Kerk op hare grondvesten gedurende eenige maanden schokken doet, van dat alles schonk ons Radulphus de Rivo een uiterst aangrijpend en echt schilderachtig tafereel, waarin men de godsdienstige en sociale toestanden van den tijd als in eenen trouwen spiegel ziet afgebeeld voor een gedeelte der Nederlanden, dat verreweg niet onder de minst verlichte en voorspoedige moet gerekend worden; immers, in de 14de eeuw, was het Luikerland een gezegend oord van stoffelijken voorspoed, volksontwikkeling en staatkundige vrijheid, ten koste van goed en bloed door eenen heldhaftigen rumoerigen kleinen stam tegen zijne machtige bisschoppen onophoudend gehandhaafd. Hoe moest het dan gesteld zijn met het volksgemoed in de veel talrijker meer verachterde gewesten der Nederlanden [2]?

[1] Zie op bladzijde 49, noot 5, het citaat uit R. de Rivo. — Gemoedelijk besluit evenzoo MEYERUS zijne korte aanteekening over de Dansers met de woorden : « Autumo talia rudibus accidisse mortalibus, propterea quod a pueritia legem Dei non docerentur. Erant enim tenebrosissima tempora. » (*Annales Flandriae* (1561), fol. 165 verso; *Corpus* II, blz. 149.)

[2] Ook uit een geneeskundig standpunt kan de kettersche smetziekte der Dansers beschouwd worden, zooals reeds in 1832 door eenen Berlijnschen hoogleeraar, Dr. J. F. C. Hecker, werd gedaan. Doch dit valt buiten ons bestek. Zie HECKER, *Die Tanzwuth, eine Volkskrankheit im Mittelalter*, nach den Quellen für Aerzte und gebildete Nichtärzte bearbeitet (Berlijn, 1832). — In dit geleerd werkje van 92 bladzijden, door den schrijver aan den beroemden Alexander von Humboldt opgedragen, wordt de danswoede bestudeerd in Duitschland en in de Nederlanden, in Italië en in Abyssinië. — Voor de Nederlanden kent Hecker slechts drie onzer bronnen : Pieter van Herenthals, het *Magnum Chronicon Belgicum* en eene andere onbeduidende vijftiendeeuwsche kronijk.

Maar niet alleen in het Luikerland had de secte der Dansers gewoed. Uit latere kronijkschrijvers blijkt ten overvloede, dat zij zich over de geheele Nederlanden verbreid had, evenals een twintigtal jaren vroeger die der eerste Geeselaars. Zoo vinden wij haar vermeld in het graafschap Vlaanderen, in het hertogdom Brabant [1] en in het hertogdom Gelderland [2]. Zeer talrijk liepen de Dansers het land af : naar Vlaanderen kwamen zij uit de Rijnlanden over Brabant in benden van honderd of honderd vijftig personen [3]. Het getal der genezen Dansers in het Luikerland wordt door Johannes a Leydis op ongeveer drie duizend geschat [4]. Zij schijnen zelfs de openbare rust gestoord te hebben. Wie niet mededansen wilde, werd er toe gedwongen of mishandeld [5]. Ook stond de Kerk niet alleen tegen hen op; men mag als zeker aannemen, dat de wereldlijke macht zich op meer dan eene plaats de zaak ernstig zal hebben aangetrokken. Ten minste weten wij het stellig van de stad Gent, waar, blijkens het *Memorieboek* [6], de Dansers insgelijks verschenen waren « ende dansten deurgaens wech, dach ende nacht, sonder eten, sonder drincken of sonder slapen... » Zij werden er door den magistraat uit de stad gebannen en de zestiendeeuwsche Gentenaar Marcus van Vaernewijc, die zoo betrouwbaar is, wanneer hij over zijne vaderstad schrijft, zegt omstandig : « Ende den XIII. Octobris [1374] waren die zelve Danssers te Ghendt ghebannen vijftich jaren wt den lande ende graefschepe van Vlaenderen, op haerlieder hooft, te ruijmen binnen sonneschijn, naer costuijme [7]. »

[1] *Annales Belgici Ægidii de Roya, Chronicon comitum Flandrensium, Chronijcke van Nederlant*, MEYERUS. (*Corpus* II, blz. 146-149.)

[2] SLICHTENHORST, *Geldersse Geschiedenissen* (1654), blz. 157 ; *Corpus* II, blz. 150.

[3] *Chronijcke van Nederlant* (16de eeuw) : Een groote schare van luyden, die men hiet die Dansers, dewelcke waeren som met C, som met CL persoonen, altegader roepende als dulle, dwase ende sotte luyden.

[4] Circiter tria milia in diversis locis.

[5] *Chronicum comitum Flandrensium* (15de eeuw) : Et pertractabant illos satis male nolentes cum eis corrizare.

[6] Deel I, blz. 98 en 99; *Corpus* II, blz. 147 en 148.

[7] *Historie van Belgis* (Antwerpen, 1619), blz. 125; *Corpus* II, blz. 148.

Hoe lang de secte der Dansers in de Nederlanden [1] kan gewoed hebben, is moeilijk te bepalen. Het *Magnum Chronicum Belgicum* der 15de eeuw, sprekende in 't algemeen, zegt : « Hec pestis infra annum satis invaluit, sed postea per tres aut quatuor annos omnino cessavit. » Van het Luikerland alleen gewagende, getuigt de tijdgenoot Radulphus de Rivo insgelijks, zooals wij reeds hierboven zagen [2], dat de Dansers aldaar meer dan een jaar gebloeid hebben en dat er zich nog gedurende drie a vier jaren daarna afzonderlijke gevallen van dansende bezetenen voordeden.

[1] Wij zwijgen over overdrijvingen aangaande hare verbreiding buiten de Nederlanden als die van de *Historia Westphalica* van den Benedictijnermonnik Bernardus Wittius (Munster, 1778), die schrijft : « Aquisgrani Alemanniae ex partibus venit ascenditque usque Avionem et Franciam. » (*Corpus* II, blz. 149.) — Ook Slichtenhorst zegt evenzoo : « Een kluchtige dolligheyd, die eerst Gelderland en Gulich, daerna ook Duytsland met Vrankryk bevingh. » (*Ibid.*, blz. 150.)

[2] Hierboven, op bladzijde 55.

AANHANGSEL.

(Uittreksel uit de *Cronica episcoporum Leodiensium* over de Dansers.)

Eodem anno (1374) in festo divisionis apostolorum venerunt quidam dansatores promiscui sexus tam viri quam femine primo Aquis ad dedicationem ejusdem ecclesie Domine nostre; unde saltabant alte ante altare et recedebant super pedes suos; unde videntes eos terrebantur. Unde venerunt Trajectum receperuntque plures Trajectenses egritudinem illam. Postea venerunt Harstallium ad ecclesiam beate Marie Virginis, ubi aliqui fuerunt sanati et reliquerunt ibi tuellas suas, unde cingebantur, in signum curationis sue ad honorem Domine nostre. Circa festum exaltationis Sancte Crucis venerunt ad Sanctum Leonardum prope Leodium, inde Leodium; et quotidie multiplicabantur, unde multi terrebantur.

In festo Sancti Severini, cum dedicatio esset Sancte Crucis Leodii, quidam scolaris servitor altaris cepit in vesperis ludere cum thuribulo. Unde domini ridebant putantes eum esse ebrium. Post vesperas autem exiens ecclesiam cepit fortiter dansare et saltare. Quod videntes clerici ecclesie tulerunt eum in claustrum Sancte Crucis. Ubi veniens ad eum quidam juvenis capellanus dixit ei, quod diceret *Pater noster*. Qui noluit dicere. « Dic », inquit, « *Credo*. — Credo », ait ille, « in diabolum. » Ad hec iratus capellanus juravit, dicens : « Si haberem », inquit, « stolam et exorcismum, ego adjurarem eum. » Vix poterat teneri a pluribus; sed allato libro baptismi, ubi in principio scriptus est exorcismus, et stolam (accipiens [1]) cepit eum capellanus adjurare. Quo adjurato aliquantulo, dixit ille scolaris : « Ecce », inquiet, « recedit cum parva toga et calceis rostratis. — Dic tunc », inquit capellanus, « *Credo* et *Pater noster* »; qui utrumque perfecte dixit et sic primus fuit hoc modo curatus.

[1] Dit woord of een soortgelijk ontbreekt blijkbaar in het handschrift.

Sed cotidie multiplicabantur ubique et nudatis capitibus portabant serta quedam super capita sua, dicebantque sepius saltando : *Frilis* [1]. Et ibant ad ecclesias ante altaria et ymagines specialiter Sancte Marie et dansabant ac saltabant ibi. Obsessi erant a demonibus et, quando spiritus descendebat in crura eorum, non poterant continere a dansatione et saltu; quando autem ascendebat in parvum ventrem, tunc torquebantur dure; et idcirco habebant tuellas et parvos baculos, unde stringebant se circa umbilicum fortiter et trudebant vel faciebant se trudi pugnis in ventre parvo, et sic cessabat dolor eorum aliquantulum proiciebantque a longe baculos suos et habebant terribilem aspectum. In principio quando videbant aliquam personam habentem vestem rubeam, volebant eam dilaniare vel verberare, et quando videbant rostrum habentem in calceis suis, querebant scindere; ymmo quod plus est, quidam eorum existens in ecclesia majori Leodii vidit in spiritu maligno et presensit quemdam habentem calceas rostratos, antequam ascendisset gradus ejusdem ecclesie, et occurrit ei intranti ecclesiam ad scindendum rostra sua. Propter hoc fuit prohibitum Leodii in ministerio sutorum fieri calceos cum rostris.

Uno mane ante festum omnium sanctorum fuerunt multi eorum congregati apud Harstallium ibique habuerunt tale consilium inter se, quod in die omnium sanctorum venirent omnes pariter ad ecclesiam Sancti Lamberti Leodiensis et occiderent omnes canonicos, presbiteros et clericos confringerentque omnia, que invenirent; sed Deus aliter disposuit. Nam, cum quidam capellanus ymmo canonicus mense majoris ecclesie Leodiensis, qui dicebatur magister Symon Lones, post matutinas ante festum omnium sanctorum more solito intrasset capellam nostre Domine in claustro Sancti Lamberti ad salutandum beatam virginem Mariam et orandum, ecce plures dansatores intraverunt eandem capellam dansantes et saltantes fere usque super altare; quo viso, capellanus ille expavit ita, quod capilli capiti ejus inhorruerunt se levantes, quod sentirent presentiam demonis, dixitque mulieri custodienti capellam : « Habetisne aliquam stolam ? » Cui illa respondit : « Habeo. — Detis », ait, « michi ». Accipiensque stolam dixit illi, qui videbatur esse principalis inter illos dansatores : « Accedite, magister, vos luctabimini

[1] Waarschijnlijk voor *Friskes*. (Zie *Corpus* I, blz. 232.)

contra fortiorem vobis. » Hec dicens projecit stolam in collum ejus et cepit legere Evangelium Sancti Johannis : *In principio erat verbum,* etc. super caput ejus; quod ille pacifice accepit et audivit et sic cessavit a dansatione fuitque illico sanatus. Hoc sic curato, idem fecit aliis sociis suis circiter novem, qui omnes recesserunt sani et incolumes. Nuntiatum fuit hoc dominis Sancti Lamberti in ecclesia. Qui accurrentes interrogaverunt ipsum capellanum, si teneret hoc esse miraculum. Quibus ille respondit : « Vos estis meliores clerici quam ego sum; et bene videtis, quod sit; si sit miraculum, vos ipsi judicate. » Tunc domini fecerunt triplicari et pulsari campanas tota die et audientes hoc multi accurrerunt ad videndum quod ibi fieret. Postquam hoc fuit ibi divulgatum, accurrerunt illuc de diversis partibus et locis tam viri quam mulieres; alii adducebantur ab amicis, alii autem violenter trahebantur, ut sanarentur. Ille vero capellanus sanabat quotquot poterat. Videntes alii capellani et specialiter rector ejusdem capelle scilicet nostre Domine necnon et duo canonici ejusdem majoris ecclesie qualiter sanabat eos, ceperunt dicere et facere sicut ille legendo et dicendo exorcismum, qui est scriptus ante baptismum et Evangelia convenientia scilicet Sancti Johannis : *In principio erat verbum,* etc.; faciebantque egros et egras dicere : *Et verbum caro factum est et habitavit in nobis.* Alia eciam Evangelia legebant eis scilicet Ascensionis : *Recumbentibus,* etc.; ubi legitur in fine : *Mortuos suscitate, leprosos mundas demones ejicite,* et similia. Tandem habuerunt adjurationes sancti Ambrosii et Hilarii, unde utebantur ibi et in sancto Bartholomeo et in aliis locis. Plures tamen, qui non poterant sanari in sancto Bartholomeo et alibi, sanabantur in illa capella nostre Domine in claustro majoris ecclesie forte propter honorem nostre Domine vel propter reliquias ibi presentes. Et sic fuerunt sanati credo plus quam tria milia, quidam levius, quidam difficilius. Quando non poterant cito sanari, ponebatur corpus Domini super capita eorum, vel monstrabatur eis; unde per manus sacerdotum ponebaturque stola in colla ipsorum dabaturque eis aqua benedicta ad bibendum, et confitebantur ibi peccata sua sacerdotibus, et sic exibant spiritus immundi de corporibus eorum. Et aliqui eciam suffocabantur a demonibus et cadebant mortui in illa capella nostre Domine ante altare. Sacerdotes eciam eis exorcisantes dicebant : « Exi, spiritus immunde, da honorem Domino vero, da honorem Spiritui Sancto. Exi, maledicte damp-

nate! » Et hec dicentes ponebant digitos scilicet pollicem et judicem in ora ipsorum profunde usque ad guttur, nec poterant eos mordere; et in aures eorum dicebant : *Effecta,* quod est adaperire, et insufflabant in facies eorum quasi exsufflantes virtutem inimici. Pauci tamen clericorum ac divitum habuerunt illam egritudinem. Quidam capellanorum interrogavit obsessum dicens : « Quare intrastis corpora talium personarum et non divitum aut clericorum? » Demon respondit : « Clerici et presbiteri dicunt tot bona verba et tot orationes, quod non possumus intrare corpora ipsorum. Si vero fuisset expectatum per quindenam vel mensem, nos intrassemus corpora divitum et postea principum, et sic per eos destruxissemus clerum. » Hec dixit demon apud Sanctum Batholomeum in ecclesia, audientibus adhuc xl personis.

(*Cronica episcoporum Leodiensium*, gezegd *Chronicon Gemblacense*, in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, HS. nr 3802-3807, fol. 235 verso-236 verso.)

(Uittreksel uit dezelfde kronijk over de Geeselaars van 1400.)

Anno Domini m°cccc ressurrexerunt flagellatores specialiter Trajecti, quos rex Francie mandavit reprimi (?); veneruntque Visetum. Sed dominus de Perweis occurrit eis et fecit eos ibi poni in vinculis. Cum autem vellent intrare Tongris, repulsi sunt et clause fuerunt eis porte. Trajecti eciam fuit magna discordia propter eos, quia meliores totius opidi nolebant eos. Quedam vero ministeria scilicet fullonum et aliorum parvulorum ministeriorum volebant eos. Unde proclamaverunt magistros ipsorum extra oppidum ipsorum et multos bonos cives eis adherentes et fecerunt alios magistros. Et cum dominus Leodiensis vellet intrare Trajectum, clauserunt ei portas. Unde multi eorum postea fuerunt vocati ad annulum palacii.

(*Cronica episcoporum Leodiensium*, gezegd *Chronicon Gemblacense*, in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, HS. nr 3802-3807, fol. 247 en verso.)